

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Juraj Hladký

***Problematické javy
v slovenskej ortografii***

Trnava 2023

Problematické javy v slovenskej ortografii

Autor:

doc. PhDr. Juraj Hladký, PhD.

Technická spolupráca:

Mgr. Marek Vydra

PaedDr. Bc. Roman Vojtechovský

Posudzovatelia:

doc. Mgr. Martin Diweg-Pukanec, PhD.

Mgr. Mária Kusá Moravčíková, PhD.

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2023

ISBN 978-80-568-0560-2

OBSAH

Úvod	4
Interpunkčné znamienka	5
Pravidlo o rytmickej krátení	7
Samohláskové skupiny	8
Písanie i/y v cudzích slovách	9
Rozdeľovanie slov	10
Ktoré slová píšeme spolu a ktoré so spojovníkom?	11
Písanie veľkých písmen	14
Písanie veľkých písmen vo vlastných menách	16
Čo sú to vlastné mená?	19
Čo nie sú vlastné mená?	26
Morfologické pravopisné pravidlá	28
Čiarka v jednoduchej vete	40
Čiarka v jednoduchom súvetí	46
Čiarka v zloženom súvetí	55
Nepravé parataxy a hypotaxy	57
Ortografické cvičenia – diktáty	59
Literatúra	86

Úvod

Problematické javy v slovenskej ortografii je učebný materiál, ktorý je určený pre študentov učiteľstva (osobitne v kombinácii so slovenským jazykom), predškolskej a elementárnej pedagogiky, ale aj pre všetkých, ktorí pracujú s textom a pociťujú potrebu zvýšiť jazykovú kultúru svojich písomných prejavov.

Učebný text nie je koncipovaný ako rozsiahla učebnica; usiluje sa skôr prezentovať a čo najjednoduchšie vysvetliť tie pravopisné a gramatické javy, ktoré študentom najčastejšie spôsobujú problémy. Text je napísaný úsporne, obsahuje vyabstrahovanú podstatu pravopisno-gramatických pravidiel a teoretický výklad autor dopĺňa príkladmi. Nie je to len akýsi „ilustračný“ materiál, jeho podstatou je motivovať čitateľa v uvedomovaní si jednotlivých javov v komunikačnej praxi, teda na konkrétnych príkladoch.

Osobitnú a podrobnú pozornosť autor venoval syntaktickým javom, ktoré majú svoju responziu v ortografii, teda v pravopise. Ide najmä o používanie čiarok. Vzhľadom na nevhodné redukovanie tejto problematiky v učebných plánoch sa znižuje aj kompetencia absolventov základných a stredných škôl v používaní písomnej formy spisovného jazyka. Autor učebného textu preto predkladá stručné a zrozumiteľné vysvetlenie tých syntaktických vzťahov, ktorých signalizátormi v texte (vete, súvetí) sú práve čiarky.

Ovládanie spisovného jazyka v písanej podobe nie je vedomosť, ale zručnosť. Získava sa predovšetkým osvojením si pravopisných pravidiel a (neraz aj vytrvalým) precvičovaním jednotlivých javov. Učebný materiál preto dopĺňa súbor cvičení, resp. diktátov, v ktorých sú už obsiahnuté všetky prebrané ortografické javy. Cieľom diktátov nie je spočítať si chyby a prejsť na ďalší diktát, ale všetky chyby by si mal vedieť študent uvedomiť a zdôvodniť, čím si utvára požadované návyky a zvyšuje kultúru svojho písaného jazykového prejavu, vystríhajúc sa tých istých chýb v ďalšom texte.

Želám študentom a čitateľom, aby im tento učebný text v tom bol užitočným a priateľským spoločníkom.

Autor

Interpunkčné znamienka

Bodka. Používa sa na ukončenie vety, má však aj iné použitie.

Píšeme ju aj za skratkami (Bc.), radovými číslicami (1. = prvý), za inými označeniami, ktoré majú funkciu určenia poradia (A., a. a pod.), v časových údajoch (14.30 h).

Dvojbodku používame vtedy, keď za uvádzacou vetou nasleduje priama reč (*Povedal: „Nechod' tam.“*),

pri vyratúvaní (*Kúpili sme všetko: jablká, hruška aj slivky.*),

v bibliografických záznamoch (medzi názvom a sekundárnym názvom diela a medzi mesto vydania a vydavateľstvom),

na označenie športových výsledkov.

V týchto dvoch prípadoch píšeme aj pred dvojbodkou medzeru (*Trenčín – Trnava 2 : 2*),

ojedinele vtedy, keď druhá veta objasňuje prvú vetu, napr.

Býval smutný: neraz zo smrti svojej matky, inokedy kvôli nešťastnej láske či zmarenému manželstvu.

Tri bodky (apozio péza) sa používa na miestach, kde autor preruší a neukončí svoju výpoveď – buď je dokončenie známe, príp. nie je vhodné vetu ukončiť alebo mu v tom zabraňujú emócie.

Nie, prosím nie... Ty si ale...

Autor ju môže použiť aj vtedy, ak chce v čitateľovi vzbudiť napätie, zvedavosť, príp. chce, aby si záver dotvoril sám.

Proziopézou nazývame výpoveď, ktorá sa začína troma bodkami (*...ani o tom sme netušili*).

Bodkočiarka sa vyskytuje v odborných, vedeckých, menej často aj v umeleckých textoch.

Slúži na oddeľovanie zložitejších vyratúvaní a rozdeľovaní s vetnou štruktúrou (na konci položiek), na sprehľadnenie bohato

štruktúrovaných súvetí a na vyznačenie miesta, kde dochádza k významovému posunu.

Bol to človek; človek, ktorého hodno nasledovať.

Na sklade máme niekoľko druhov ovocia: mandarínky, hrušky, jablká; zeleniny: mrkvu, zeler, zemiaky a pod.

Pomlčka nahrádza sponové sloveso *je* v prísloviach, napr.

Mladosť – pochabosť,

používa sa pri vyčleňovaní vnútorne rozvitých prístavkov, napr.

Peter Trolko – kanoista, ktorý získal pred rokom zlatú medailu – na preteky neprišiel.

Na miestach, kde dochádza k významovému posunu, alebo pred dôležitým alebo zhrnujúcim slovom sa môže **alternovať** s bodkočiarkou (*Boli tam Zuza, Miška, Anka, Lenka – (;) všetky.*

Bol to človek – (;) človek, na ktorého sa nedá zabudnúť.)

Príklady:

Bol to on; človek, ktorého sme sa tak báli.

Bol to on – človek, ktorého sme sa tak báli.

Veru je taká; (alebo –) aj mne minule o vás povedala, že...

Ako to...

Suseda len odvrkla: „Si len jeden... ach...”

Náš sprievodca – vyšportovaný tridsiatnik, ináč dvojnásobný víťaz skalolezeckých pretekov, zdatný alpinista – nám prezradil, že na Slavkovský štít vedie aj kratšia cesta.

Pravidlo o rytmickej krátení

Jadro dlhej slabiky tvoria dlhé samohlásky, dvojhlásky a *ř, í*.

V spisovnej slovenčine zvyčajne nenasledujú bezprostredne za sebou dve dlhé slabiky. Ak by sa mali za sebou vyskytnúť dve dlhé slabiky, druhá sa obyčajne skrúti.

Príklady:

nesprávne – krásny, siedmy, dávam, pamiatkár, papierníctvo, trenčianský;

správne – krásny, siedmy, dávam, pamiatkar, papiernictvo, trenčiansky.

Všimajme si zmenu kvantity (dĺžky):

modrý, ale biely (nie biely);

pekný, ale krásny (nie krásny);

štvrtý, ale piaty (nie piaty);

zubár, ale bábkár (nie bábkár);

bratislavský, ale peštiansky (nie peštianský).

Skrútené tvary používame aj v iných gramatických tvaroch pri ohýbaní (krásnemu, nie krásnému; piatemu, nie piatému).

Výnimky

Z pravidla o rytmickej krátení jestvuje **zopár výnimiek**:

pri podstatných menách stredného rodu zakončených na dvojhlásku (napr. *lístie* – **lístí**, *skálie* – **skálí**) a daktorých podstatných menách (napr. *báseň* – **básní**),

pri druhových (živočíšnych) prídavných menách (napr. **páví**, **líščí**),

pri zámenách (napr. **niečí**, **niečie**, **čísie**).

Zákon o rytmickej krátení neplatí napríklad v týchto prípadoch: **diviačí**, **netopierí**, **krokodílí**, v slovách **tŕnie**, **siatie** a pod. (**v tŕní**...).

Neskrátené tvary používame aj pri ohýbaní v celej paradigme, napr. **motýlí - motýlieho, motýlím, motýlieho, motýľom, motýlím; skálie - skália, skáliu, skáľí, skálím a** pod.

Samohláskové skupiny

V slovnej zásobe slovenčiny sa nachádzajú aj slová, ktoré sú zakončené na **-i-a** (napr. akcia – na akciu, z akcie). Občas vzniká dojem, že ide o dvojhlásky, v skutočnosti však ide o samohláskové skupiny.

Aký je rozdiel medzi dvojhláskami a samohláskovými skupinami?

Dvojhlásky sa vyskytujú v domácich slovách (vidia, dieťa, čiusi) a nemôžeme ich segmentovať na samostatné hlásky - tvoria jednu zloženú hlásku, ktorá má platnosť dlhej hlásky, a nachádza sa **v jednej slabike** (vi-dia, die-ťa, čiu-si).

Samohláskové skupiny – výslovnosť v niektorých pozíciách pripomína výslovnosť dvojhlások. Dôležité je všimnúť si medzi nimi rozdiel, pretože ten sa prejavuje aj v pravopise. Vyskytujú sa v cudzích a prevzatých slovách, **netvoria jednu slabiku** (gymnázium, akci-a, financi-e), ale aj v slovenčine napr. pri odvodzovacích prostriedkoch (**pri-u**-čiť).

Dĺžka v samohláskových skupinách

Pri ohýbaní slov, v ktorých sa nachádza samohlásková skupina, si pri ohýbaní treba dať pozor na kvantitu. Platí jednoduché pravidlo:

1. **v singulári (sg.)** zapisujeme samohlásku, ktorá sa v samohláskovej skupine ohýba, ako **krátku** hlásku (na našej akcii, v tejto reakcii),
2. **v pluráli (pl.)** zapisujeme samohlásku, ktorá sa v samohláskovej skupine ohýba, ako **dlhu** hlásku (z týchto financií, z našich akcií, v týchto reakciách, z vašich reakcií).

Príklady:

Môj sused je odborník v **ortopédii** (sg.).

Na **fotografii** (sg.) sme videli aj našich známych.

Na horolezeckých **akciách** (pl.) býva vždy veselo.

Z týchto **akcií** (pl.) si spomínam aj na vášho brata.

Na iných **fotografiách** (pl.) som ho už nevidel.

Na otázku nevedel odpovedať ani minister **financií** (pl.).

Videli sme ho naposledy na tej **aukcii** (sg.).

Písanie i/y v cudzích slovách

I zapisujeme v koreni domácich slov po mäkkých spoluhláskach mäkké i, í (číslo, dziny-dziny, žiť),

Y zapisujeme po tvrdých spoluhláskach (výnimkou sú len zvukomalebné slová, napr. chichotať sa).

Po obojakých spoluhláskach (b, m, p, r, s, v, z) píšeme y, ý, i, í. Vybrané a od nich odvodené slová, v ktorých píšeme vždy **y** – Pravidlá slovenského pravopisu, s. 29 – 30; z didaktických dôvodov sa vyčleňujú aj skupina slov s ypsilonom po l – lyžica, lyko a pod.).

- **Etymologický pravopis**

V slovách cudzieho pôvodu je situácia zložitejšia, pretože i aj y píšeme v takýchto slovách po mäkkých aj tvrdých spoluhláskach (napr. **címbal**, ale **cynizmus** a pod.).

Etymologický princíp slovenského pravopisu – v prevzatých slovách píšeme teda také i (alebo y), ktoré je v konkrétnom slove v tom jazyku, z ktorého sme slovo prevzali. Dôležité je preto uvedomiť si to, aký má konkrétne slovo význam.

Podobne aj v slovenčine píšeme y v slovách typu vy-letieť, vý-let, vy-nález (odvodzovacia predpona **vy-**, ku ktorej sa pripája koreň slova).

V slovách vidieť, visieť, víkend však nepíšeme y, pretože v nich sa nerealizuje predpona vy-/vý- a písmená **vi-** sú súčasťou koreňa týchto slov.

Etymologický princíp v cudzích slovách

– Príklady:

- *poli-* z gr. polis - mestský štát: politika (správa vecí verejných - pôvodne v mestských štátoch), poliklinika (mestská klinika), polícia (bezpečnostný orgán verejnej správy);
- *poly-* z gréc. poly- „mnoho“: polysémia - viacvýznamovosť, polysacharid - zložený cukor, polymorfný - mnohotvárný;
- *dis-* v lat. vyjadruje zápor, protiklad,
- *dys-* v gréc. jazyku vyjadruje sťaženosť alebo nesprávnosť: napr. *dysfunkcia* - zhoršená funkčnosť alebo činnosť; ale *disfunkcia* - nefunkčnosť

Porov. aj slová *disproporcja* - rozpor; *dysfrázia* - porucha reči; okrem toho jestvujú slová, ktoré sa píšú s predponou *dys-*: *dyzentéria*, *dyzartria* a pod.

Pravopis týchto slov je vhodné preveriť si vo výkladovom slovníku alebo v slovníku cudzích slov (napr. online na stránke <https://slovník.juls.savba.sk/>).

Rozdeľovanie slov

Mnohé slová tvoríme pomocou predpôn (prefixov) a prípon (sufixov).

Chápeme ich ako súčasť slova, teda píšeme ich spolu so slovom, napr. odtiahnuť, odopnúť, rozpísať.

Predpony **s-**, **z-**, **zo-** píšeme v slove podľa výslovnosti predpony, napr. *skrátiť*, *spadnúť skadiaľ*, *spopod*, *ale znieť*, *zmena*, *zvädnúť*, *zďaleka*.

Princípy rozdeľovania slov

Pripomeňme si, že slabiku utvárajú **samohlásky**, **dvojhásky** a **slabičné r, l, ř, í**, napr. v slovách *ví-čik*, *ví-ba*.

Slová môžeme rozdeliť podľa **slabičného princípu** (le-to, die-ťa, sad-núť), na mieste predpôň (vý-kup, zo-mlieť) a prípon (bul-har-ský, na-písa-ný).

Zložené slová môžeme rozdeliť aj na mieste ich **spojenia** (šéf-kuchár, štvor-nohý).

Ak sa na hranici slabík vyskytnú **dve spoluhlásky**, každá z nich patrí do inej slabiky (lut-na, rad-ca).

Ak sa na hranici slabík vyskytnú tri spoluhlásky, **do prvej slabiky patrí jedna spoluhláska**, do nasledujúcej patria ostatné dve (náv-šte-va).

Cudzie slová so samohláskovými skupinami: môžeme ich rozdeliť aj uprostred samohláskovej skupiny – ko-a-lí-ci-a, e-rup-ci-í, i-de-o-gram.

Ak sa dá slovo rozdeliť dvojako, uprednostňujeme slovotvorný princíp, teda to, ako slovo vzniklo, až potom zvukový.

Príklady:

od-le-tieť	frng-núť	zaj-traj-ší
krm-ník	flu-i-dum	fo-to-gra-fi-e
vzpria-me-ný	nad-jazd	fi-nan-ci-e
ne-po-se-dia	rad-ni-ca	es-pre-so
do-tr-má-cať sa	e-ru-dí-ci-a	

Ktoré slová píšeme spolu a ktoré so spojovníkom?

Spolu píšeme:

1. príslovky času a spôsobu (kedy?, ako? - napr. pozajtra, onedlho, podvečer, spravidla, znenazdajky, naoko, dosucha),
2. zložené predložky (spoza, sponad),
3. slová pomenúvajúce jeden pojem (severonemecký, ugrofínsky),
4. prídavné mená, ktoré vznikli zo spojenia prídavného mena a podstatného mena (Horné Zelenice - **hornozelenický**, rímsky katolíck - **rímskokatolícky**, vedecký výskum - **vedeckovýskumný**),

5. slová pomenujúce farebné odtiene, ktoré vznikli rôznym **miešaním** farieb alebo iných zložiek, napr. tmavohnedý, čiernostrakatý, sýtozelený, fialovočervený - purpurový, modrozelený – tyrkysový (porov. spojenia modrosivé oči, čiernobiely film).

Ak sa farby dajú od seba oddeliť, teda stoja samostatne, píšeme v takomto pomenovaní **spojovník** (napr. bielo-žltá pápežská zástava, čierno-zeleno-biely koberec, modro-biela sesterská uniforma).

Písanie slov so spojovníkom

Spojovník treba odlišovať od pomlčky (spojovník je krátke znamienko spájajúce dva základy slov alebo dve slová bez medzery; pomlčka oddeľuje slová – je to dlhšie znamienko a zapisujeme ho s medzerami zľava i sprava). Spojovník sa používa na spájanie slov, ktoré utvárajú jeden nadradený pojem (napr. propán-bután).

Často sa dá v takýchto spojeniach spojovník nahradiť spojkou a, napr. dubovo-hrabový les – dubový a hrabový les; les, v ktorom rastú duby a hraby.

Spojovník sa teda používa:

- 1. na pomenovanie samostatne vyčleniteľných častí (prvkov, farieb...) v rámci väčšieho celku (napr. **oranžovo-čierna taška, lipovo-šípkový čaj, nemecko-poľská hranica, rusko-čínsky slovník, Bratislava-Prievoz, Košice-Šaca**).
- 2. v zložených vlastných menách (**Brusno-Chrenovec, Mária Rázusová-Martáková**),
- 3. v ustálených slovných spojeniach (**hore-dolu, kade-tade, krížom-krážom, už-už, horko-ťažko**) a na vyjadrenie približnosti či neurčitosti (asi **päť-šesť rokov, dva-tri metre**).

Porovnajte: 7-bodový (ale sedembodový), päť- až šesťročný, (teda päťročný až šesťročný), v TANAP-e (ale v Tanape), do ZMOS-u.

Zdôvodnite tieto zápisy:

sedemnásťročná, 17-ročná, žltohnedá levia hriva, koženo-plátenný výrobok, staromestský, chtiac-nechtiac, malofatranský, slameno-drevená strecha, Dolnozeleničan, slovensko-ukrajinský tím, gréckokatolícky, neskororománsky, v SĽUK-u, troj- alebo štvorizbový byt, 4-izbový, vysokohorský, zelenožltý vysychajúci trávnik, svetlomodrý,

staroľubovniansky, päťapolmetrovy, žltohnedý med, červeno-modrý dres,
nemecko-poľská hranica, čiernobiely film, skleno-plastový kryt,
hnedočierny asfalt, bielo-hnedý žirafí krk

Písanie veľkých písmen

Veľké písmená používame v textoch z troch hlavných príčin:

1. identifikujú miesto, kde sa začína nová výpoveď (napr. nová veta) – slúžia na sprehľadnenie textu,
2. odlišujú vlastné mená jedinečných objektov (živých aj neživých) od mien všeobecných (Dunčo / pes),
3. v osobných zámenách Ty, Vy majú honorifikačnú funkciu – píšeme ich na znak úcty toho, komu text adresujeme.

Veľké písmená na začiatku vety

Veľké písmená píšeme vždy na začiatku novej vety, na začiatku priamej reči (*Povedali nám: „Nemali ste odísť.“*), ale niekedy aj pri štruktúrovanom vymenúvaní, keď vymenúvané položky majú štruktúru vety.

Pri štruktúrovanom vymenúvaní sa často používa vymenúvanie, ktoré má podobu jednej vety alebo súvetia – veľké písmeno píšeme len na začiatku:

Komunikatívnu jazykovú funkciu členíme na: 1. oznamovaciu (zobrazovaciu - metajazykovú a fatickú), 2. expresívnu, 3. apelatívnu funkciu.

Zámená **Ty, Vy** (aj ich gramatické tvary): ak napísaný text má svojho skutočného adresáta (či už je to jednotlivец alebo skupina ľudí, inštitúcia).

V zápise hovoreného textu (napr. v poviedke, vtipe), zámená **ty, vy** píšeme s malým písmenom, napr. teba, tebe, vám, s vami. Podobne v textoch, ktoré neadresujeme konkrétnemu príjemcovi).

Príklady:

Žiadame Vás o vrátenie kníh, ktoré ste si z našej knižnice požičali 8. 7. 2011.

Vošli do triedy so smiechom: „No, Mišo, teba tá Zuza ešte nevysmiala?“

Milá Zuzka, ďakujem Ti za list aj múdru radu. Len Ťa prosím: sestre o tom ešte nehovor.

„Oj, suseda, ani s vašimi susedmi to nie je ľahké,“ zahorekovala Svetlana.

Z týchto aj iných príčin nesúhlasíme s Vašou argumentáciou, ktorú ste prezentovali v predchádzajúcom čísle časopisu.

Ak sa priama reč končí výkričníkom alebo otáznikom, nasledujúca výpoveď sa začína vždy **malým** začiatočným písmenom.

„Nechcela som to,“ dodala Petra a odišla.

Ale: „Nechcela som to!“ skríkla Petra a odišla.

„Nechcela si to?“ spýtali sme sa Petry.

Práca so značkami a skratkami

Urýchľujú komunikáciu, sú ustálené.

V rôznych výkladových, ale aj spravodajských textoch sa používajú napríklad iniciálové skratky, ktoré nie sú všeobecne známe, preto je vhodné použiť najskôr úplný názov a v zátvorke uviesť jeho skratku, ktorá sa bude používať v ostatnom texte:

Prezident Ruskej národnej banky (NBR) tento krok víta. Hovorca NBR na brífingu uviedol, že Moskva nepredpokladá žiadne burzové straty.

Značky sa používajú na označenie rozmanitých vecí (jednotiek, prvkov a pod.) a majú platnosť symbolov.

Sú ustálené, štandardizované a **nepíšeme za nimi bodku** (cm - centimeter, h - hodina, S - sever, Cu - meď, lat. cuprum).

Skratky vznikajú skrátčením slova alebo slovného spojenia, preto **píšeme za nimi bodku**, napr. - napríklad, atď. - a tak ďalej, čes. - český, PhDr. - doktor filozofie, a. s. - akciová spoločnosť, mjr. - major.

Skratka na konci vety: *V strednej Európe žijú Poliaci, Česi, Slováci a i.* (bodka na konci vyjadruje koniec skratky a zároveň aj celej výpovede, resp. vety).

Iniciálové skratky vznikli zo začiatočných písmen viacslovných pomenovaní. Za nimi bodku nepíšeme, napr. ŽSR - Železnice Slovenskej republiky, PdF TU - Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, GR ZVJS - Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže.

Príklady:

ČR (Česká republika),

BL '97 (Bratislavská lýra 1997),

Bc. (balakár),

spol. s r. o. (spoločnosť s ručením obmedzeným; za predložkou s nepíšeme bodku, pretože ju neskracujeme) odb. as. (odborný asistent),

sev. (sever, severný, severne), ale aj S (sever, severný, severne),

hydrol. (hydrológia, hydrologický),

Dr. (doktor - všeobecná skratka),

perc. (percentá, %, 7 %, 7 percent, 7-percentný, **nie** 7 %-ný),

l (liter),

kval. (kvalita),

km (kilometer),

nstržm. (nadstrážmajster)

Písanie veľkých písmen vo vlastných menách

Vlastné mená pomenúvajú jedinečné objekty (ľudí, zvieratá, geografické objekty, spoločenské javy a pod.).

S veľkým písmenom ich píšeme preto, aby sme pomenovania jedinečných objektov odlíšili od tých, ktoré nie sú jedinečné. Okrem pomenovacej funkcie majú **diferenciačnú, individualizačnú a identifikačnú** funkciu – slúžia na to, aby sme spomedzi podobných objektov vyčlenili jeden konkrétny, ktorý je nositeľom konkrétneho vlastného mena:

Rodné (krstné) mená a priezviská, takisto hypokoristické podoby mien (*Nováčka, Jožinko*) a živé osobné mená, prezývky (*Trčkuľa, Jožo Mosný od Zvonárov, Krivec, Mišo z Horného*).

Viacslovné názvy obcí, miest, štátov, kontinentov (okrem neplnovýznamových slov, najčastejšie sú to predložky), napr. *Nové Mesto nad Váhom, Lehota pod Brehmi, Severná Amerika, Južná Karolína*.

Viacslovné terénne názvy a názvy potokov píšeme s veľkým písmenom len na začiatku mena (*Krupinica, Medvedí potok, Hrubá dolina, Havraní vrch*). Pomenovania *potok, vrch, kopec, skala* sú tu všeobecnými menami.

Treba odlišiť názvy ako *Veľký Lysec, Malý Lysec, Vysoké Tatry, Nízke Tatry* a i. – tu je starší substantívny názov (*Lysec, Tatry*), prídavné mená *veľký, malý, nízky, vysoký* a ďalšie boli kvôli odlišeniu objektov pridané neskôr a stali sa súčasťou vlastného mena.

Zemepisné názvy

Zemepisné názvy v podobe zloženého prídavného mena píšeme s malým začiatočným písmenom. Viacčlenný názov, z ktorého utvoríme prídavné meno, píšeme spolu, napr.

Považská Bystrica	p ovažskobystrický,
Malá Fatra	m alofatranský,
Spišská Nová Ves	s pišskonovoveský,
Severná Amerika	s everoamerický,

(samozrejme, ak sa nimi nezačína iné vlastné meno, napríklad **D**olnotrenčianska galéria, **P**ovažskobystrické mestské múzeum).

Obyvateľské mená píšeme vždy **s veľkým** začiatočným písmenom: Juhoameričan, Slováč, Severoslovák, Ilavčan, Dolnozeleničan, Švajčiarka, Hlohovčanka.

Podobne aj iné odvodené názvy:

Veľká noc	v eľkonočný,
Vianoce	v ianočný,
Esterházi	e sterháziiovský (ale E sterháziiov).

Príklady:

Naša mama je svojím pôvodom Oravskopodzámčanka.

Vo vysokotatranskom Fridrichovom sedle odpočívali dve hodiny.

Navštívili sme aj hornozelenický evanjelický kostol.

Po veľkých dažďoch zostali trnavské ulice zabahnené a Trnavčania frflali.

Za Okružlou lúkou odbočte doľava.

Cez obec Studený Potok tečie Studený potok.

Takmer všetci Zlatomoravčania navštívili banskoštiavnický výročný jarmok.

V Ružovej doline zaregistrovali výskyt vlkov.

Ani severotalianski pretekári neporazili Juhoameričanov.

Odvožené obyvateľské mená píšeme s veľkým začiatočným písmenom, ak nie sú ironické, napr. **E**xbratislavčan - človek, ktorý sa presťahoval z Bratislavy, **N**erakúšan - obyvateľ iného štátu, ako je Rakúsko. Takéto vlastné mená majú nižšiu identifikačnú schopnosť.

Pozor: pomenovania hejslovák, tiežslovák... sú ironické a nepokladáme ich za vlastné mená.

Čo sú to vlastné mená?

Vlastné mená pomenúvajú jedinečné živé aj neživé objekty, ktoré sa odlišujú od iných podobných objektov. Ich funkciou je teda **špecifikovať, identifikovať, individualizovať, odlišovať**.

Vlastné mená osôb a území

Vlastné mená sú mená ľudí vrátane ich hypokoristických podôb a neoficiálnych živých mien (*Peter Šťastný, Peťulko, Zuza Strapačka, Jano Krivý z Horného [konca]*), rodinné mená (*Novákovci*), exotické mená (*Orlie pierko*) a mená zvierat (*Micka, Rysuľa*).

Súčasťou vlastného mena je aj prípadná číslovka: Karol IV. – *Karol Štvrtý*.

Vlastné mená sú:

1. názvy kontinentov, štátov, miest a obcí a miestnych častí (*Ruská federácia, Južná Kórea, Spišská Nová Ves, Hradište pod Vrátnom, Dolné Zelenice-Lukáb, Bratislava-Staré mesto*)
2. mená ich obyvateľov (*Starosmokovčan, Juhokórejčan, Nitran*).
3. opisné (perifrastické) názvy, napr. Nitra – *Mesto pod Zoborom*.
4. vžitú názvy území (*Liptov, Záhorie, Spiš, Zamagurie*),
5. historické názvy územnosprávnych jednotiek (*Nitrianske kniežatstvo, Liptovská stolica*) a územia vyčlenené povodím (Pohronie, Ponitrie, severné Ponitrie, južné Pohronie).

Pri ďalších starších aj novších názvoch území je treba rozlišovať, či ide o **oficiálny štandardizovaný** názov (vzťahuje sa na prísne vymedzené územie) alebo názov je opisný, neoficiálny (pomenúva približné územie).

Porovnajte:

Nitrianska župa, Nitriansky okres, Nitriansky samosprávny kraj
nitriansky región, nitriansky kraj, nitrianske okolie.

Príklady:

Francúzsky kráľ Filip IV. (Štvrtý) Pekný pochádzal z rodu Kapetovcov.

V zlatomoravskom regióne a severnom Požitaví archeológovia našli viacero dôležitých nálezov z veľkomoravského obdobia, resp. z obdobia existencie Veľkej Moravy.

V okrese Žiar nad Hronom a Zlatomoravskom okrese, ktoré tvorili súčasť Tekovskej župy, sa zachovalo množstvo architektonických pamiatok z obdobia Rakúsko-Uhorska.

Všetci Hornodubovčania sa boli obzrieť zrekonštruovaný oltár v dolnodubovskom kostole.

Ako písať názvy ulíc a námestí

Jednoduchým písaním takýchto názvov je prípad, keď prvý člen vlastného mena je prídavné meno, napr. **Štúrova ulica** (privlastňovacia prípona -ova je krátka), **Nezábudková ulica**, **Bernolákovo nábrežie**, **Hlavné námestie**

Názvy s nezhodným prívlastkom

Ak z jazykových príčin je na prvom mieste slovo ulica, námestie, nábrežie a po ňom nasleduje nezhodný prívlastok, tu sa začína vlastné meno:

<i>Námestie slobody</i>	(nie námestie Slobody, Námestie Slobody),
<i>Ulica J. Kráľa</i>	(nie ulica J. Kráľa),
<i>Ulica veteránov</i>	(nie ulica Veteránov, Ulica Veteránov),
<i>Sídlisko pokoja</i>	(nie sídlisko Pokoja, Sídlisko Pokoja).

Pozor:

Ulica Slovenského národného povstania (vlastné meno ulice je odvodené od názvu historickej udalosti),

Námestie Slovenského učeného tovarišstva (vlastné meno námestia je odvodené od názvu spolku).

V týchto prípadoch sa vlastné meno skladá vlastne z dvoch vlastných mien.

Zriedkavé prípady: názov ulice, sídliska bol motivovaný starším názvom časti mesta, miestnym názvom alebo chotárnym názvom.

Vtedy slovo ulica stojí akoby v ústraní a chápeme ho ako všeobecné meno. Ako vlastné meno chápeme pôvodný názov lokality. Najčastejšie ide o predložkové konštrukcie:

(ulica) **V**ýhon, (ulica) **Na** výhone,
(ulica) **V** krovinách, (ulica) **Na** hôrke, (ulica) **Pod** splavom.

Príklady:

Botanická ulica, Námestie siedmich krížov,
Ulica beatníkov, ulica V jame,
Michalská brána, Medická záhrada,
Cintorín milosrdných bratov, Ulica kozmonautov,
Sad hrdinov Slovenského národného povstania,
Námestie Pavla Jozefa Šafárika,
Ulica Dňa vzniku Slovenskej republiky.

Ako písať názvy stavieb

Pomenúvajú významné stavby, napríklad štadióny, mosty a pod., napr. *Štadión Vladimíra Dzurillu, Diviacky tunel, Múr nárekov* a pod.

Názvy kostolov – pomenovania typu *rímskokatolícky kostol v Brestovanoch* sú všeobecné pomenovania.

Za vlastné mená kostolov pokladáme také pomenovania, kde je uvedené **patrocínium** ako diferenciatívny znak, ktorý odlišuje konkrétnych kostol od ostatných podobných objektov (***Kostol sv. Kataríny, Dóm sv. Martina, Kaplnka sv. Juraja***).

Ďalšie skupiny názvov:

- názvy ostrovov, púští a pod. (*Mys dobrej nádeje, Sloní polostrov*),
- názvy planét a iných nebeských objektov (*Vlasatá kométa, Zem, Mliečna dráha*),
- názvy hradov, zámkov, kaštieľov (*Jelenský kaštieľ, Oponický hrad, ale hrad Oponice*),
- názvy predajní a pohostinstiev (lekáreň *U červeného raka*, pohostinstvo *Džbán*),
- názvy literárnych či iných diel, periodík a relácií (zbierka *Vy a my*, *Rádiožurnál Slovenského rozhlasu*),
- názvy politických strán, združení a zoskupení (*Únia slovenskej mládeže*), názvy súťaží a pretekov (*Piešťanské kultúrne leto, Pohoda*),

- názvy technických výrobkov a výrobcov (*Sony Ericsson*), vlakov (*Zobor, Zemplín*), ocenení (*Cena primátora mesta Trenčín*) a pod.

Náboženské slová

S veľkým začiatočným písmenom: pomenovania z oblasti kresťanských reálií (***Biblia, Svätý Duch, Svätá Trojica, Panna Mária, Sedembolestná matka, Hospodín***).

Ak sa prídavné meno **svätý** spája s menom svätca alebo so všeobecným menom, píšeme ho s malým začiatočným písmenom (*sv. Augustín, svätý pokoj*).

Pomenovania *katolík, rímsky katolík, islamista* a pod. sú všeobecné mená.

Pozor! Slová *satan, spasiteľ, antikrist* a pod. píšeme s malým písmenom vtedy, ak ich použijeme v prenesenom zmysle na človeka, napr. *Buď môj spasiteľ. Jožko je malý lucifer*.

Takisto treba od seba odlišovať pomenovania *žid* (príslušník židovskej viery), *Žid* (obyvateľ štátu Izrael).

Príklady:

pravoslávie, Jednotný katolícky spevník, evanjelický kostol, kaštieľ v Oponiciach, Oponický kaštieľ, oponický kostol, hrad Gýmeš, Bojnický zámok, rýchlik Vtáčnik, Svätá Trojica, svätojánska noc, Fontána sv. Patrika

Ako písať názvy inštitúcií

Vlastné meno musí pomenúvať jedinečnú reáliu (napríklad jedinú školu svojho typu).

Spojenia *stredná poľnohospodárska škola, základná umelecká škola* = všeobecné mená.

Vlastnými menami sa stávajú až vtedy, ak pomenúvajú jedinú konkrétnu školu svojho typu, napr. *Stredná združená škola v Senici*. = identifikátor jedinečnosti.

Ak sa v meste vyskytuje viacero škôl toho istého typu, o vlastnom mene hovoríme až po uvedení ďalšieho identifikátora, napr. ***základná škola v Senici***, ale ***IV. (Štvrtá) základná škola v Senici, Základná škola na Hurbanovej ulici v Senici*** a pod.

Toto sú zároveň oficiálne názvy týchto inštitúcií.

Spojenia, ktoré tvoríme opisom, napríklad *senická štvrtá základná škola*, *senická základná škola na Hurbanovej ulici*, *senická združená stredná škola* a pod. nepokladáme za vlastné mená.

Zložené vlastné mená

Vznikli spájaním viacerých vlastných mien, ktoré pomenúvajú rôzne reálie. Sú ustálené a štandardizované názvy jediného pojmu.

policajný zbor + **S**lovenská republika > inštitúcia **P**olicajný zbor Slovenskej republiky).

Identifikácia miestom je záväzná aj pri zložených vlastných menách (policajný zbor – Policajný zbor Slovenskej republiky).

Porovnajte:

- **k**rajské riaditeľstvo **P**olicajného zboru Slovenskej republiky (**akékoľvek** krajské riaditeľstvo PZ SR)
- **K**rajské riaditeľstvo **P**olicajného zboru Slovenskej republiky v Trnave (**jedinečné**).

Názvy menších jednotiek organizácií (názvy oddelení, sekcií):

nepokladáme ich za vlastné mená, napr. bytová komisia pri Mestskom zastupiteľstve v Hlohovci.

Príklady:

Dozorná rada Slovenských sviečkarní, a. s.,
banskoštiavnická lesnícka škola,
Materská škola na Nevädzovej ulici v Považskej Bystrici,
materská škola v Považskej Bystrici,
edičná komisia Trnavského samosprávneho kraja,
obvodný úrad životného prostredia,
siladická železničná stanica,
Obecný úrad v Lehote pod Brehmi,
slovenské ministerstvo školstva,
ministerstvo školstva Slovenskej republiky,

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky,
trnavská základná škola,
VI. (Šiesta) základná škola v Trnave,
okresné veliteľstvo Dobrovoľného hasičského a záchranárskeho
zboru,
Okresné veliteľstvo Dobrovoľného hasičského a záchranárskeho
zboru v Novom Meste nad Váhom,
mestský úrad

Historické vlastné mená

Zapisovanie mien osobností do roku 1918 (obdobie uhorských dejín)

Grafické varianty mena Alžbeta Bátoriová: *Báthory, Bátoriová, Bátoriová, Báthoriová, Báthoriová, Báthori.*

Rizikom je nespoľahlivá identifikácia konkrétnych osôb. Príčin je viacero:

1. priezviská sa zapisovali počas storočí podľa aktuálnych pravidiel konkrétneho jazyka (aj v slovenčine: v 19. storočí v slovenčine sa zapisovalo slovenské meno *Juro Novák* v podobe *Guro* alebo *Gyuro Nowak* a pod.),
2. uhorské priezviská sa často deštruovali kvôli neznalosti maďarských pravopisných noriem (s = š, cz = c, gy = ď a pod.),
3. potreba zjednotiť ich zapisovanie.

Princípy zapisovania

Zapisujeme ich podľa výslovnosti priezviska a podľa slovenských pravopisných noriem:

1. odstraňujú sa zdvojené alebo nefunkčné a zložené písmená a nahrádzajú sa jedným, napr. tt > t, ll > l, cz > c, sz > s, zs > ž, cs > č, ny > ň (*Bankóczi* > *Bankóci*, *Nyáry* > *Ňári*),
2. odstraňuje sa zapisovanie spoluhlásky h v nemej pozícii, napr. v spojení th (*Thurzo* - *Turzo*, *Báthory* - *Bátori*),
3. ypsilon (y) píšeme len po tvrdých spoluhláskach d, t, n (preto *Kumány*, *Nádašdy*, ale *Bátori*, *Kohári*),

4. odstraňuje sa maďarský prípona -yi a zapisuje sa len -i (*Vranyi - Vrani*), maď. príponu -ai (= sloven. -ský) nahrádzame slovenskou príponou -ský, napr. *Horenai - Horenský*,

5. kvantita maďarských priezvisk sa upravuje podľa rytmického zákona.

Príklady:

Bethlen - Betlen

Czobor - Cobor

Forgach - Forgáč

Rákóczy, Rákóczi - Rákoci

Apponyi - Aponi

Ujfalussy - Ujfalúši

Balassa – doplňte

Csáky - doplňte

Szelepcsényi – doplňte

V odbornom alebo vedeckom texte je potrebné použiť aj pôvodnú podobu priezviska. V takomto prípade odporúčame uviesť priezvisko prepísané podľa vyššie uvedených pravidiel a v zátvorke uviesť pôvodnú podobu priezviska, napr. *arcibiskup Selepčéni (Szelepcsényi)*.

Súčasnú priezviská zapisujeme podľa matričného úzu, teda tak, ako sú zapísané v úradných dokladoch, napr. Žigmund Pálffy (hokejista; nie *Pálfi*), Pál Csáky (politik; nie *Čáki*).

Čo nie sú vlastné mená?

Pomenovania *stredná škola obchodu a služieb, anglický jazyk, skorocel kopijpovitý, rys ostrovid, krajské riaditeľstvo* sú z hľadiska svojej schopnosti identifikovať a individualizovať také isté ako spojenia *drevený stôl, vlhká lúka, tulipánový záhon*. Nepokladáme ich preto za vlastné mená.

Za vlastné mená nepokladáme slová alebo slovné spojenia, ktorých individualizačná schopnosť je nízka alebo nie je postačujúca. Sú to všeobecné mená a píšeme ich s malým začiatočným písmenom.

Vlastné mená nie sú:

1. pomenovania predmetov, odborov – predškolská a elementárna pedagogika, slovenská ortografia, základy psychológie,
2. domáce názvy rastlín, živočíchov a ich plemien či sort – buk lesný, srna hôrna, angorák,
3. domáce názvy liečiv, liekov a chemických látok – acylpyrín, modrá skalica,
4. pomenovania povolání, funkcií, hodností – plukovník, dekan, kanonik, riaditeľ, docent,
5. všeobecné pomenovania inštitúcií bez identifikačného údaju – materská škola, ministerstvo financií,
6. pomenovania príslušníkov hnutí alebo politických strán – smerák, bernolákovec, leninista, smerák, matovičovec,
7. názvy platidiel a mien – euro, rubel',
8. pomenovania rôznych fantazijných bytostí – diabol, víla,
9. predajní, prevádzok, typov budov – pohostinstvo, kino Úsmev, domáce potreby,
10. hovorové názvy výrobkov – škodovka, žigulák.

Dakedy záleží na konkrétnom kontexte vo vete, či pomenovanie vnímame ako vlastné meno alebo všeobecné meno.

Porovnajzte:

Perún bol najvyšší slovanský boh. Skrže Ježišove skutky spoznáваме Boha.

Včerajšie vydanie Trnavských novín prinieslo aj túto strašnú správu. Nevieam, v ktorých trnavských novinách o tom písali.

V Trnavskom kraji žije 430 tisíc obyvateľov a v Trnavskom okrese 150 tisíc obyvateľov. V trnavskom kraji pôsobili desiatky básnikov.

Okolo Slnka obieha aj naša Zem, okolo Zeme zasa Mesiac. Nelež dlho na slnku. Prach z mesiacov Saturna je modrastý. Zo zeme vyhrabali dva stredoveké meče.

V rozprávke sa mi páčili postavy Miesiželeza a Lomidreva. Ten váš Jožo je úplný miesiželezo, statný chlap!

Morfologické pravopisné pravidlá

Životnosť podstatných mien

Ohýbanie – slúži na to, aby sme správne pochopili významy a vzťahy slov vo vete.

ŽIVOTNOSTĚ

- Rozlišujeme ju iba v mužskom rode,
- životné vzory: chlap (**chlapi**), hrdina (hrdinovia),
- neživotné vzory: dub (**duby**), stroj (stoje).
- Ohýbanie podľa týchto vzorov si zopakujte.

Rozdiel v životnosti sa prejavuje aj v písaní -i/-y v N pl.

Do paradigmy životných podstatných mien podľa vzoru chlap (pl. chlapi) zaraďujeme životné pomenovania osôb (môžeme ich nahradiť zámenom **TÍ**), napr. lekári, inžinieri, inštalatéri.

Do paradigmy neživotných podstatných mien podľa vzoru dub (pl. **duby**) zaraďujeme pomenovania neživých predmetov, vecí a pod. (môžeme ich nahradiť zámenom **TIE**), napr. radiátory, kolektory, kotly).

Zvieracie podstatné mená

Zvieracie podstatné mená zakončené na tvrdú alebo obojakú spoluhlásku: v pluráli podľa vzoru **dub** (dub-y, lev-y, krodíl-y, orl-y).

Výnimkou sú slová pes, vlk, vták (psy - psi, vlk - vlci, vtáky - vtáci, no usilujeme sa dodržiavať systémové podoby **psy, vlky, vtáky**).

V texte nám napovie tvar prídavného mena:

(tie) šikovní psy, **(tí)** šikovní psi.

V A pl. sa vždy uplatňuje prípona **-y**: chováme psy (**nie psov**), vidím býky (**nie býkov**), krmili holuby (**nie holubov**).

V prirovnaniach: **-y**: hádate sa **ako** obyčajné **psy**.

V metafore zvieracie podstatné mená preberajú životnú príponu **-i**: vy ste obyčajní **psi**).

Skloňovanie podstatných mien

Zdomácnené neživotné podstatné mená mužského rodu zakončené na -er, -el, -ér, -él, -ír, -íl skloňujeme podľa vzoru dub – (tie) *štartéry, hotely* a pod., ale majú v L sg. príponu **-i**, napr. v *štartéri, v hoteli*.

Pri slove **zver** treba v kontexte rozlíšiť, či ide o slovo v mužskom rode (**ten** zver – veľké zviera) alebo v ženskom rode (**tá** zver – zverina).

V mužskom rode: N a A pl. **-y** (medvede sú nebezpečné zvery).

V ženskom rode: podľa vzoru kosť – G sg. **-i** (stopy ranenej zveri, nočný lov zveri).

Cudzie mužské mená zakončené na krátke aj dlhé samohlásky okrem samohlások -a, -á, -o, -ó skloňujeme podľa vzoru **kuli**.

sg:	pl.:
• N kuli,	kuli-ovia
• G kuli-ho,	kuli-ov
• D kuli-mu,	kuli-om
• A kuli-ho,	kuli-ov
• L kuli-m,	kuli-och
• I kuli-m,	kuli-ami
• Napr. Verdi-mu, s grizly-m...	

Príklady:

Ani traja **šoféri** nebudú stačiť na dva takéto **buldozéry**.

Inštalatéri rýchlo namontovali všetky **radiátory**.

Orly aj **sokoly** patria medzi chránené živočíšne **druhy**.

Ivan Novák a Peter Jamrich sú **odvážni** a **pohotoví** vojaci. Títo **orli** už zachránili nejedného civilistu.

Ani keby ste boli rýchli ako **orly**, nedostihnete nás.

Naši starkí radi krmia v parku **holuby** a iné **vtáky**.

Pri kŕmení lesnej **zveri** v našom **chotári** musíte byť **ostražití**.

Ani tieto najväčšie **zvery** TANAP-u nemajú dostatok potravy.

Prešibané **vlky** rozohnali celé stádo. Prešibaní **vlci** rozohnali celé stádo. **Vlky** rozohnali stádo.

S finalistami sme zazreli aj nášho Jozefa **Göncziho**. Olympionikovi **Gönczimu** minulý rok neušiel ani jeden bod.

Tieto **mixéry** patria medzi najkvalitnejšie. Ani na tomto **mixéri** však nenájdete chybičku.

V tomto **areáli** chovajú **levy** a **hrochy**.

Podstatné mená ženského rodu

dva samohláskové vzory: žena (ženy), ulica (ulice)

dva spoluhláskové vzory: (dlaň – dlane, kosť – kosti)

okrajový vzor **gazdiná**: skloňujeme podľa neho podstatné mená ženského rodu zakončené na -ná alebo -ovná:

sg.: N gazdiná, G gazdinej, D gazdinej, A gazdinú, L gazdinej, I gazdinou;

pl.: N gazdiné, G gazdín, D gazdinám, A gazdiné, L gazdinách, gazdinami.

Slová **mat'** (matka) a **pani** majú samostatné skloňovanie.

Slovo pani skloňujeme iba vtedy, ak stojí vo vete samostatne (Dostali sme to od tej *panej*.).

Ak je rozvité ďalším podstatným menom alebo vlastným menom, neskoľňuje sa (Od *pani* ministerky odpoveď nečakajte.).

Cuzie slová zakončená na samohláskové skupiny **-ea, -ua, -oa** (Andrea, Kórea, idea, Papua, orchidea) skloňujeme podľa vzoru žena (idea),

napr. N nivea, G nivey, D nivee, A niveu, L nivee, I niveou.

N idea, G idey, D idej, A ideu, L idej, I ideou; pl.: N idey, G idej, D ideám, A idey, L ideách, I ideami.

V slovách zakončených na -ya píšeme:

v L **sg.** -yi, v L **pl.** -yí (napr. Líbyi, Líbyí).

Prípony **-yňa/-kyňa** – vždy s **-y-** (letkyňa, sprievodkyňa, svätyňa).

Prípony **-ina, -inka, -ovina, -ica, -ička, -ita, -ika** vždy s **-i-** (dubina, krovina, truhlica, Rimavica, kreativita, dynamika).

Príklady:

Správy o udalostiach v Líbyi vám prinesú naše spravodajkyne.

Na tvári poradkyne boli vidieť stopy od nivey.

S princeznami prišli aj iné šľachticné.

Balík poslali po panej z vedľajšieho vchodu.

Balík poslali po pani Novákovej.

Tento list odovzdajte zajtra správkyni Lei.

Odstrihli dva kvety z orchidey.

Poľovníci prijali opatrenia na ochranu raticovej zveri.

Pestujem dve odrody orchideí.

Prídavné mená

Zopakujme si členenie:

- vlastnostné (1. akostné - dajú sa stupňovať, 2. vzťahové - nedajú sa stupňovať) a
- privlastňovacie.
- Zopakujte si z predchádzajúceho výkladu, ktoré zložené prídavné mená píšeme so spojovníkom (*červeno-čierny rám*) a ktoré zasa bez spojovníka (*modrozelené oči, malokarpatská príroda* atď.).

Zapisovanie -n-, -nn- v prídavných menách:

Slovotvorný základ prídavných mien zakončený na **-n** + prípony **-ný** = zdvojené **-nn-**, napr. *kameň*: *kamen-ný*, *deň*: *den-ný*.

Ak slovotvorný základ sa nekončí na **-n**, v odvodenom tvare sa nachádza **jedno -n-**, napr. *slama - slamený, sklo - sklený, drevo - drevený*.

Prídavné mená sa skloňujú podľa vzorov **pekný, cudzí, páví, otcov a matkin (otcov)**.

Písanie **pekný / pekní** nám slúži na odlišenie nominatívu singuláru a N plurálu – *múdry (človek) / múdri (ľudia)*.

Ohýbanie prídavných mien

Živočíšne prídavné mená skloňujeme podľa vzoru **páví**.

V týchto slovách sa porušuje pravidlo o rytmickom krátení (*s líščím*).

Ohýbacie prípony v celej paradigme (vo všetkých pádoch) majú **dlhé -í-**, napr. *motýlí let, s krabími panciermi, v supích zobákoch, líščie brlohy*.

V **privlastňovacích** prídavných menách (vzory **otcov, matkin**) v N pl. vždy **-i**, napr. *otcovi a matkini priatelia*.

V ostatných pádoch pl. pridávame prípony podľa vzoru **pekný**, napr. *setrini známi, ale sestriných známych, sestriným známym, stestrinými známymi* atď.

Privlastňovacie prípony **-in, -ina, -ino, -ini, -ine, -ova, -ovo, -ovi, -ove** sú vždy **krátke** (Novákova opereta, Válkovi súputníci).

Privlastňovacie prídavné mená v strednom rode:

v jednotnom čísle **-o**, napr. *otcovo a strýkovo auto, matkino a babkino šťastie* (nie -e);

v množnom čísle **-e**: *otcove ruky, babkine lieky*.

Príklady:

Levy si vylomili **žltobiele** zuby na **tvrdých zubrých** kostiach.

Poslední do cieľa dobehli **skalickí** bežci.

S **bystrými levími** mláďatami sme sa stretli ešte raz.

Krokodílí chvost môže byť smrtiacou zbraňou.

Spred vchodu ukradli aj **susedkino bledozelené** auto.

Do novej **považskobystrickej** fabriky nastúpili aj **kolegynini** synovia.

Zuzkini mlí synovci sa dohodli s **Vierkinými šikovnými** bratmi.

Hoci **švagrovi** rodičia neprišli, **bratovi noví** kolegovia áno.

Zebrí bielo-čierny chrbát videli **sprievodkynini** zverenci už zďaleka.

Sudkyniných synov si nevšimlo ani **susedkino** dieťa.

Zdôvodnite zapisovanie i/y v slove *sudk – yn – in – ých*.

V krátkosti o zámenách

Samy nepomenúvajú osoby, veci alebo vlastnosti, ale na ne iba ukazujú, odkazujú.

Len z kontextu preto môžeme určiť, čo alebo koho pomenúvajú.

Zámená, ktoré nahrádzajú prídavné mená (taký, akýsi, inakší a pod.) skloňujeme podľa vzorov **pekný** a **cudzí**, teda napríklad:

ktorýsi človek – ale ktorísi ľudia, ktorýchsi ľudí, ktorými si ľuďom

Ak zámeno **ON** nahrádza životné podstatné meno, používame tvary *doňho, zaňho, naňho* – o človeku, napr. starať sa o Miša – starať sa *oňho*).

Ak zámeno **ON** nahrádza neživotné podstatné meno, používame kratšie tvary *doň zaň, naň* – o veci, zvierati, napr. starať sa o kocúra – starať sa *oň*).

Pri zámenách *niečí, niekým* a pod. sa neuplatňuje pravidlo o rytmickej krátke.

Pri skloňovaní zámena on a privlastňovacích zámen (môj, tvoj, váš, náš, svoj) sú pádové prípony s krátkou samohláskou, avšak okrem inštrumentálu jednotného čísla, kde píšeme dlhú samohlásku.

Jednoducho povedané: **v singulári** píšeme **dlhé -í**, **v pluráli krátke -i**.

Porovnajte: s mojimi známymi (**pl.**), ale s mojím známym (**sg.**); dali to vašim bratom (**pl.**), ale s vaším bratom (**sg.**).

Zámená **oni, sami** nahrádzajú životné podstatné mená: oni (chlapi) prišli.

Zámená **ony, samy** nahrádzajú neživotné podstatné mená: ony (zvieratá, ženy, deti) neprišli

Porovnajte: inžinieri sami zistia, deti samy zistia, krokodíly samy zistia.

Zámeno **samý** má význam „iba“ - napr.:

Lúka bola samý kvet.

Boli tam samí chlapci.

Skloňujeme ho podľa vzoru pekný.

Príklady:

Väčšinou poňho chodili **samí kadejakí** darebáci.

Kolegyne **samy** nevedeli, či **svojim** zákazníkom vyhovelí.

Ani **svojím** entuziazmom nepresvedčil **svojich** kolegov.

Aj keď koberce boli **samý** flák, **sami** majstri boli so **svojím** výkonom spokojní.

Zaň (za strom...) sme skrinku ukryli s **vaším** bratom a **našími** deťmi.

Neprihovárajte sa **zaňho**.

Postavil sa za strom a oprel **oň** rebrík.

Pravopis čísloviek

Číslovky vyjadrujú číselný význam – počet, poradie a podobne.

Základné číslovky:

pýtame sa na počet: Koľko ich je? Koľko ich bolo?) ohýbame podľa „mäkkého“ vzoru **päť** - všetky tvary píšeme **s mäkkým i**.

Radové číslovky:

Koľký v poradí? Pýtame sa celu vetou, lebo „koľký, resp. koľkí“ môže vyjadrovať aj počet – „koľko“) vyjadrujú poradie a skloňujeme ich podľa vzorov **pekný** alebo **cudzí**.

Toto pravidlo platí aj pri číslovkách **sedem a osem**, porovnajte:

Do kina sme prišli **piati (siedmi, ôsmi)**, ale nepremietalo sa. (Koľko nás bolo? Sedem. – i).

Aj keď som prišiel **piaty (siedmy, ôsmy)**, vstupenka sa mi neušla. (Koľký som prišiel? Siedmy. – y).

Vo svojich **piatich (siedmich, ôsmich)** rokoch bol v kine prvý raz. (Koľko mal rokov? Osem. – i).

Všetci piati (**siedmi, ôsmi**) uchádzači boli spokojní.

Ani piaty (**siedmy, ôsmy**) uchádzač nás nepresvedčil.

Ohýbanie čísloviek

Základné číslovky (21, 31...) a skupinové číslovky (dvoje, troje, štvoro) neskloňujeme.

dvadsaťtri dní, zo stojeden prípadov, v sedemdesiatjeden obciach, vybrať si z päťoro šiat

Ak základnú číslovku skloňujeme, rozdeľujeme ju na miesto ohýbacej prípony (z dvadsiat**ich** troch dní, tridsiat**im** dvom hosťom).

Násobné číslovky:

číslovky utvorené pomocou **-krát, -násobne** píšeme vždy **spolu**, napr. *dvakrát, druhýkrát, 2-krát, dvojnásobne, dvojnásobný, podobnej aj dvojizbový, dvojhodinový, dvaapolmetrový;*

číslovky so zložkami **raz, razy, ráz** píšeme vždy **osobitne** (okrem slov tentoraz, jednorazový), napr. *dva razy, druhý raz, stodva ráz.*

Písanie raz, razy ráz:

raz (jeden raz),

razy (dva, tri, štyri razy),

ráz (od číslovky päť vyššie: päť ráz, šesť ráz, desať ráz, tisíc ráz).

Spojovník v zápisoch používame len pri kombinovaní číselnej a slovnej zložky, napr. 23-ročný, 5,5-percentný, 78-krát.

Nikdy nepripájame k číslici príponu. Zápisy: s 15-imi, v 20-tych rokoch a pod. **sú nesprávne**.

Príklady:

Z **ôsmich** meškajúcich žiakov sa **siedmi** ospravedlnili, a ten **ôsmy** do triedy ani neprišiel.

V **dvadsaťjeden** prípadoch testy vyšli so **stoppercentnou** (100-percentnou) istotou.

Moja **deväťdesiatročná** (90-ročná) babka bola u lekára za život **osem ráz** a len ten **ôsmykrát** jej predpísali lieky s **dvadsiatimi dvomi** účinnými látkami.

Siedmy v skupine **dvadsiatich ôsmich** chromozómov bol mutáciou poškodený.

So **siedmimi** turistami poslali dvoch sprievodcov.

Stodvadsaťdva ráz sa potvrdilo, že **stoôsmy** článok je uvoľnený.

Vysvetlite zápisy: Do cieľa dobehol siedmy. Do cieľa dobehli ako siedmi. Do cieľa dobehli siedmi.

Slovesá

V slovesných príponách je vždy **-i/-í** (*spím, letíte, bili*).

Pozor však na vybrané slová, ktoré majú **-y** v rozkazovacom spôsobe, napr. *Skry! Vyry!*

- **byť / biť**

Sloveso **byť**, tvar slovesa je, sa používa v existenčnom zmysle (byť doma, byť šikovný, byť vo vlastníctve = mať, disponovať niečím);

sloveso **biť** sa spája s významami sila, energia, ktorá pôsobí na iný objekt.

Všimnite si:

dobyť hrad (= získať, nadobudnúť do vlastníctva hrad),

dobyť srdce (získať lásku),

dobiť zviera (s vynaložením sily),

dobiť batériu (doplniť batériu energiou, silou).

Tykať (od zámena ty), **tikať** (zvukomalebne).

Príslovky

Tvoríme ich často od prídavných mien krátkymi príponami **-y, -o, -e** (bratský > bratsky, hrdý > hrdo, dobrý > dobre).

Predponu **s-/z-**, a tú píšeme podľa pravidiel znelostnej neutralizácie, napr. sprava, stadiaľ, skade, ale zľava, zdola.

Spôsoby písania prísloviak

Príslovky vyjadrujú jeden pojem a preto ich píšeme obyčajne spolu.

Vždy píšeme spolu príslovky, ktoré vznikli z predložkových konštrukcií, napr. *vtom* (kedy?), *naoko* (ako?), *prednedávnom*, *popoludní* (kedy?). Odlišujú sa od predložkových konštrukcií *v tom* (v čom?), *na oko* (na čo?) a pod.

Môžeme ich písať variantne (**spolu** aj osobitne).

Uprednostňujeme písanie spolu, napr. **dobiela** (do biela), **namodro** (na modro), **naboso** (na boso), **dostratena** (do stratena), **zozačiatku** (zo začiatku), **nadránom** (nad ránom).

Ustálené slovné spojenia, ktoré majú charakter príslovky, píšeme **so spojovníkom**, napr. *hore-dolu*, *kade-tade*, *široko-d'aleko*, *horko-ťažko*.

Príklady:

Tesne **pred obedom** si umyte ruky a hneď **po obede** zapite liek.

Doobeda pôjdem do záhradky a **poobede** si zdriemnem.

Vtom otvoril dvere a povedal, že ani **poobede** nebude mať čas.

Hokejisti si **nevydobyli** ani tretie miesto, a **pritom** boli spokojní.

Neskryli sme to veru ani **pri tom** strome.

V tom dome straší.

Na oko som mu priložila **odoka** päť rôznych obkladov.

Chodíte **kade-tade** a zasa neprídete **načas**.

Z takého krehkého taniera môžete **pol'ahky** kúsok **odbiť**.

Odbočte **vľavo**, ale nezabudnite dať **sprava** prednosť vozidlám.

Starý Švolík aj vo svojich osemdesiatich siedmich rokoch **dobýval** ženské srdcia **dobíjal sa** do spální **svojich** susediek.

Predložky

Podliehajú znelostnej neutralizácii, čiže vo výslovnosti sa prispôsobujú svojou znelosťou nasledujúcej spoluhláske. Aj keď vyslovujeme [z ďalším], správne napíšeme: **s ďalším**.

Predložky **s, so** sa viažu vždy s inštrumentálom (**s** Martinom, **so** spolužiakmi),

predložky **z, zo** sa viažu s genitívom (**z** domu, **zo** Skalice).

Zložené predložky píšeme spolu ako jedno slovo a podľa princípov znelostnej asimilácie (*spoza, spomedzi, ponad*).

Pravopis častíc a citosloviec

Častice píšeme väčšinou **spolu** (*čoby, žeby, božechráň, pravdaže, namojveru*) alebo so spojovníkom (*už-už, le-len*).

Hodnotiace častice, ktoré vo vete majú funkciu vložky, vyčleňujeme čiarkami.

Napríklad: Na to ste, samozrejme, nemysleli. Pochopiteľne, prídeme tam. Nie, nechodte.

Zvukomalebne zdvojené citoslovčia píšeme so **spojovníkom** (*brm-brm, hav-hav*), občas sa pripúšťa písanie dovedna (*chacha*).

Tvary s predložkou sa môžu písať spolu aj osobitne (*dovidenia aj do videnia, dopekla aj do pekla*), aj keď systémovojšie je písať ich **spolu (dovidenia, dopekla)**.

Vo zvukomalebnych citoslovciach píšeme zvyčajne **i** (*híkať, chichot*).

Ak sú citoslovčia alebo citoslovné výrazy súčasťou vety, vyčleňujeme ich čiarkami: *Hurá, už ste tu. Brr, to je zima.*

Ak však vo vete majú platnosť vetného člena, nevyčleňujú sa čiarkami:

Do tmy sa ozvalo jej tichučké ach. – citoslovce tu má funkciu predmetu: čo sa ozvalo? Ach.

Príklady:

Kr-kr, ozývalo sa tiché krkanie spod listu záružlia.

Tiché kr-kr sa ozývalo spod listu záružlia.

Len-len že nezaniklo v ujúkaní vetra.

Veru, ani tie najmenšie žaby takto nekákajú.

Iba ak skokani, pochopiteľne. Tie, našťastie, ešte nezimujú.

Čiarka v jednoduchej vete

Ako interpunkčné znamienko slúži v texte na jeho sprehľadnenie, na členenie logickej štruktúry vety a súvetia.

Vo významovej a gramatickej stavbe vety alebo textu čiarka môže plniť tri funkcie:

- a. vyčleňovaciu,
- b. pripájaciu,
- c. odčleňovaciu.

Vyčleňovacia funkcia čiarky sa uplatňuje v prípadoch, keď potrebujeme v jednoduchej vete odčleniť slová či konštrukcie, ktoré **nemajú** platnosť vetného člena.

***Nie**, to sme nevedeli.*

*Ale utekali, **oj**, ako im len nohy stačili!*

***Veru**, aj sme sa nakričali.*

Čiarky pri citoslovciach a osloveniach

Čiarkami vyčleňujeme **oslovenia** v ktorejkoľvek časti vety.

***Janko**, dojedz to už.*

*Odídte už konečne, **kolega**!*

*Vieš, **Eva**, nechcela som ti to povedať.*

Pozor! Oslovením je len apelatívum alebo proprium, ktorým sa v reči na niekoho obraciame – nemá vetnočlenskú platnosť a vyčleňujeme ho čiarkou;

porovnajte vety:

Janko, dojedz to už! – oslovenie + nevyjadrený podmet (ty), prísudok (dojedz);

Janko už dojedol. – podmet (Janko), prísudok (dojedol).

Funkciu oslovenia plnia aj **pozdravy a kontaktové výrazy** (aj slovesné).

***Dobrý deň**, podťe ďalej.*

Ahoj, Miška, srdečne Ťa pozdravujem.

Vieš, aj som to tušil. **Vitaj,** Erik.

No vidíš, mal si pravdu.

Oslovenia vyčleňujeme aj vtedy, keď sú pred ním zámená ty, vy...

Pýtali sa aj na **vás, vážená kolegyňa.** Chod' aj **ty, Jožko.**

Vyčleňujeme aj citovo hodnotiace oslovenia.

A ona, **bosorka,** naozaj prišla.

Aj oni, **úbožiaci,** sa v živote dosť nadreli.

Vo vete vyčleňujeme **citoslovca**, ktoré nemajú platnosť vetného člena.

Brr, to je zima!

Mohla si mi to povedať, **hm.**

No a Jožo, **ach,** to je úplné nemehlo.

Pozor, ak citoslovce má vo vete funkciu vetného člena, nevyčleňujeme ho:

A vtom kôň hijó do poľa. Citoslovce *hijó* (prísudok).

Ak sa vedľa seba vyskytne viacero citosloviec (aj častíc), vyčleňujeme ich väčšinou len raz ako **jeden celok**:

No veru, prišli.

Ach veru, čo už narobíme.

Príklady – opakovanie:

Dobré ráno, **pani susedka,** ako ste sa vyspali?

Ach jaj, veru nie dobre.

Ahoj, Miško, tvoja mama je už doma?

Hlasné **kva-kva** sa ozývalo zo susedného močiara.

Cha, veru sa ja nebudem len tak prizerať, **Miško!**

Už nebudem veru počúvať tvoje **bla-bla**.

Si to naozaj **ty, môj bratranec**?

Bol si tam, **Peter**, aj ty?

Chrrr, odľukoval Mišo z vedľajšej izby.

Zopakujme si:

Vo vetách vyčleňujeme aj **častice** (áno, nie, pravda, samozrejme a pod.), ktoré **vyjadrujú postoj k celej výpovedi** – vyjadrujú platnosť alebo neplatnosť celej výpovede, resp. postoj hovoriaceho k výpovedi.

Áno, bol to Peter. = veta skrátene vyjadruje zložitejšiu výpoveď, ktorá pozostáva z dvoch výrokov:

1. *Áno*, – potvrdenie pravdivosti výroku, o ktorom budem hovoriť,
2. *bol to Peter.* – výrok sám.

Podobne:

Povedz, prosím, o tom Petrovi (= Prosím ťa, povedz o tom Petrovi) – častica je skrátčením slovesných tvarov prosím ťa, prosím vás.

Častice **nevyčleňujeme** čiarkami, ak sa vzťahujú iba na jeden vetný člen. Napr. *Azda to nebude také zlé.*

Bola veru veľmi vyplašená.

Čiarka a prívlastky

Čiarka sa používa aj na spájanie **dvoch rovnocenných vetných členov**, napríklad podmetov, prívlastkov, predmetov a pod.:

Mária, Zuzana a Petronela sú šikovné dievčence.

Peter bol futbalista, hokejista, tenista – všestranný športovec.

Čiarkami vyčleňujeme **viacnásobný prívlastok** = všetky prívlastky väčšinou pomenúvajú tú istú kvalitu či charakteristiku a môžeme ich chápať ako kontextové **synonymá**:

Poprad opäť hlási škaredé, sychravé, usmoklené počasie.

(*škaredé = sychravé = usmoklené počasie*)

Bol to nevysoký, nízky muž.

(nevysoký = nízky muž)

Upozornenie:

Pri postupne **rozvíjacom prívlastku** čiarku **nepíšeme** (každý prívlastok vyjadruje **inú** vlastnosť, kvalitu či charakteristiku):

Prišla v novej dlhej plátenej pokrčenej blúzke.

(dlhá ≠ plátenná ≠ pokrčená blúzka)

Príklady:

Tento **obávaný, nebezpečný** páchatel' je ozbrojený.

Nezastavuj sa, **prosím**.

Dali to Michalovi a, **pravdaže**, aj Dušanovi.

Nie, naozaj sme o tom nevedeli.

Súhlasili sme, **áno**, ale nevedeli sme o podrobnostiach.

Vaše **nie** neprijímam.

Mal o tom len **hmlistú, nejasnú** predstavu.

Dnešné neskoré hmlisté ráno neurobilo radosť nikomu.

Veru, nedokázali sme povedať ani slovko.

Nedokázali sme **veru** povedať nič.

Pravdaže som sa ho zľakol.

Pravdaže, zľakol som sa.

Samozrejme, odneste ich.

Vedela som o tom, no, **pochopiteľne**, nesúhlasila som s ním.

Hádám sa nehneváte na mňa.

Polovetné konštrukcie

Slúžia na ekonomizáciu prejavu.

Doplnok – spravidla vyjadruje sekundárny dej – obsahuje neurčitý slovesný tvar (prechodník alebo prídavné):

Odchádzal z miestnosti, opakujúc si pritom dedove slová.

Srny utekali cez horu, vyplašené svorkou vlkov.

Znenazdajky vyskočil, prehltnúc pritom slinu.

Prístavok – je **menná** konštrukcia, ktorá stojí **za** vlastným menom, nikdy nie pred ním.

*Filip Nowak, **geniálny šachista**, sa na turnaji nezúčastní.*

(Ale pozor: **Geniálny šachista** Filip Nowak sa na turnaji nezúčastní.)

Podobne:

*Peter, **náš sused**, vyzdravel.*

Ale: **Náš sused** Peter vyzdravel.

*Ani Eve, **mojej kamarátke**, sa nedozvonili.*

Ale: Ani **mojej kamarátke** Eve sa nedozvonili.

Ako prístavok chápeme aj heslové zapisovanie osobných mien v abecedných zoznamoch. Používa sa v štruktúre: 1. priezvisko, 2. rodné meno, 3. titul:

Novák, Peter, Bc.

V ostatných prípadoch však píšeme: *Bc. Peter Novák.*

Opakovanie spájacích výrazov

Ak sa spojky **i**, **aj**, **alebo** opakujú viac ráz **bezprostredne** za sebou, pred druhou a ďalšou opakujúcou sa spojkou píšeme čiarku. Naznačuje sa tak napr. intenzifikácia alebo náznak stupňovania vo výpovedi:

*Chodili spolu **aj** do kina, **aj** do divadla, **aj** do opery.*

(Pozor: *Chodili sme **aj** do opery, ale občas sme si zašli **aj** do kina.*)

Podobne je to aj pri opakovaní iných spájacích výrazov a vo frazeologizovaných alebo lexikalizovaných spojeniach:

Videli sme ich kráčať hneď od Jahodníka, hneď z Vrátnej doliny.

Prichádzate jednak neskoro, jednak nevhod.

Nemalo to ani hlavy, ani päty.

Podobne vo dvojiciach: ani z voza, ani na voz; ani tak, ani tak a pod.;

takisto vo dvojiciach spájacích výrazov alebo spojok:

- tak - ako (aj, i), nielen - ale aj,
- ako - tak aj buď - alebo či - alebo.

*Ktovie, kto tam išiel, **či** len Mišo, **alebo** aj jeho žena.*

*Bol tam **nielen** Mišo, **ale** aj jeho žena.*

Príklady:

Na výstavu prišla aj Anna Frandlová, obľúbená detská autorka.

Na výstavu prišla aj obľúbená detská autorka Anna Frandlová.

Vrátili sa neskoro, zmorení dlhou prechádzkou.

S vami sa nedá dohodnúť ani tak, ani tak.

Stihli sme sa zastaviť i v škôlke, i na pošte, i v lekárni.

Kúpili mu všetko – či ovocie, či zeleninu, či sladký med.

Milan Novák, čestný občan Leopoldova, sa po rokoch zastavil vo svojom rodisku.

Porušili ste aj vyhlášku, aj zákon.

Začali sme utekať, počujúc kvílivý hlas sirén.

Boli sme v kine aj divadle a potom sme aj nakúpili.

Čiarka v jednoduchom súvetí

Veta je významovo ucelená a komunikačne uzavretá jednotka.

Jednočlenná veta – nedá sa rozdeliť na podmet a prísudok, ale jeho centrom je **vetný základ – fundament**:

Vonku veľmi prší. Včera večer zasa začalo veľmi husto snežiť. Brata pichlo v boku. Susedu v noci zasa mávalo – slovesné jednočlenné vety (vyjadrujú najmä atmosférické, psychické a tajomné deje);

Potraviny. Rozličný tovar. Okresný úrad v Hlohovci. Hnus! – menné jednočlenné vety.

Dvojčlenné vety – centrom **dvojčlennej vety** je **predikačné jadro** – prísudok a podmet:

Dedo kosí trávu. – **prísudok** kosí, **podmet** dedo.

Piekla. – **prísudok** piekla, **podmet** nie je vyjadrený (ona).

Dôležitá úloha:

Zopakujte si vetné členy a ich určovanie vo vete. Budete to potrebovať napr. pri určovaní vedľajších viet.

Súvetia sú konštrukcie, ktoré sa skladajú **z dvoch alebo viacerých viet**. Vety v súvetiach odčleňujeme spojkami, čiarkami alebo ich kombináciou – vytyčujeme tak ich hranice. Ak súvetie pozostáva z 2 viet, ide o jednoduché súvetie. Ak pozostáva z 3 a viacerých viet, ide o zložené súvetie:

Hneď teraz otvor dvere a nenápadne nazri von, potom pomaly vyjdi.

Zložené súvetie sa skladá z troch viet – obsahuje tri predikačné jadrá:

(ty) otvor, (ty) nazri, (ty) vyjdi.

Pravé prirad'ovacie súvetia – pravá parataxa

Prirad'ovacie súvetia – vety sú si z významového hľadiska **rovnocenné** a dokážu stáť samostatne: *Mama číta časopis a otec sa babre v záhrade. Mama číta časopis. Otec sa babre v záhrade.*

Upozornenie: Pri určovaní typu súvetia si spojky všímame len ako pomocné (formálne) indikátory, o type súvetia rozhoduje významová stránka, autorská zámer a pod. Porov. napr.:

Sľúbil a neprišiel. – zlučovacie súvetie,

Sľúbil, a neprišiel. – odporovacie súvetie.

Voda chýbala nielen dospelým, ale jej nedostatok pociťovali aj deti. – na začiatku druhej vety je síce použitá typická odporovacia spojka *ale*, no význam je stupňovací (kombinácia *nielen – ale aj*).

Typy prirad'ovacích súvetí

1. zlučovacie: dve rovnocenné vety sa k sebe prirad'ujú ako seberovné. Každá vyjadruje ucelenú a relatívne samostatnú myšlienku. Pri bežnom zlučovaní pred vetnou spojkou **a** čiarku **nepíšeme**: *Teta zrazu odišla a Jozef sa rozplakal.*

Čiarku **píšeme** vtedy, ak sa vyjadruje iný ako zlučovací vzťah (význam) medzi vetami (napríklad sa píše pred vetnými spojkami **aj, i, ani, tiež**):

Prišli všetci, i stará zelinárka dokrivkala. – stupňovací význam

Mocnejšie objal Zuzku, aj ona sa k nemu pritúlila. – dôraznejšie zlučovanie

Naši vraj chcú ísť na Pohodu, alebo pôjdu aj na Lodenicu. – eventualita

Čiarkami vyčleňujeme **aj dvojité alebo trojité spojky**.

Aj prišli, aj dom obstali, aj naňho volali. Ani z domu nevyšiel, ani sa neozval.

2. stupňovacie: druhá veta je svojím obsahom dôležitejšia ako prvá veta. Druhá veta sa spája spojkami a spájacími výrazmi **ba, dokonca, ba ani, nielen – ale aj** a ich kombináciami. Píšeme pred nimi čiarku:

Išli sa okúpať na jazero, **dokonca** si vzali potápačské okuliare. Voda chýbala nielen dospelým, **ale** jej nedostatok pociťovali **aj** deti. Bola som v divadle, **ba** stihla som aj večerný film.

3. odporovacie: v súvetí sú spojené dve vety, ktoré si odporujú obsahom. Obsah druhej vety popiera obsah prvej vety, prípadne ho veľmi obmedzuje. Najčastejšie sa spájajú spojками **ale, však, avšak, lež, no, ale predsa, jednako, a jednako**. Píšeme pred nimi čiarku.

Chcel sa usmiať, **ale** tvár mu skrivil kŕč. Chceli sme prísť, **no** nepodarilo sa.

Nemci tiahli aj do hôr, **lenže** partizáni ich z nich vytlačili.

4. vylučovacie: v súvetí sú spojené vety, ktorých obsah sa navzájom vylučuje. Teda ak platí obsah 1. vety, nemôže súčasne platiť obsah 2. vety. Najčastejšie sa spája výrazmi alebo, či, či – či, buď – alebo, alebo – alebo:

Sadneš si sem **a či** radšej si sadneš na posteľ?

(čiarka pred **či** nie je, pretože je nahradená spojkou **a**)

Spíš, **či** si hore? **Buď** vstúp dnu, **alebo** odíď.

Čiarka pred spojkou **a** v prirad'ovacom súvetí

Neraz sa stáva, že zlučovacia spojka sa použije v súvetí s odporovacím významom. Záleží na komunikačnom zámere autora, či ide o zlučovací alebo odporovací význam. Vtedy nemožno trvať na použití čiarky.

Porov.:

Sľúbil **a** neprišiel. – zlučovací vzťah (samostatnosť a následnosť dejov)

Sľúbil, **a (ale)** neprišiel. – odporovací vzťah (rozpor medzi dejom č. 1 a č. 2)

Poznámka: Ak sa aj vo vete vyskytne odporovanie alebo stupňovanie, pred odporovacou alebo stupňovacou spojkou použijeme čiarku:

Chcela som kúpiť nové auto, **ale** bezúspešne.

Kúpil som hrušky, jablká, **ba** aj čerešne.

Príklady:

Kúpili ste hrušky, jablká alebo aj pomaranče?

Mali by ste jesť ovocie, alebo stravu kombinovať aj s čerstvou zeleninou.

Upozornili nás na to, aj poučenie sme podpísali.

Prišli síce spolu, ale odchádzali každý zvlášť.

Chcel som mu napísať, a zabudol som si pero.

Pozvali nás, dokonca vyslali aj poslov.

Našu obec neobišli počas roka povodne a v zime nás trápili silné mrazy.

Pršalo(,) a zároveň svietilo slnko.

Buď sa ospravedlníš, alebo nepôjdeš viac s nami.

Pravé podrad'ovacie súvetia – pravá hypotaxa

V pravom podrad'ovacom súvetí je jedna veta **hlavná** (z obsahového hľadiska je autonómna, relatívne samostatná a významovo ucelená), druhá je **vedľajšia** (nemôže stáť samostatne, je významovo neúplná). Vedľajšou vetou sa vyjadruje niektorý vetný člen hlavnej vety, napr.:

(1.) *Včera večer mi povedal, (2.) že si ma vezme.*

1. veta je **hlavná**, je významovo ucelená, vyjadruje skutočnosť, že niekto (on) niečo povedal.

2. veta je **vedľajšia**, nie je významovo ucelená, čo naznačuje aj spájací výraz (že), ktorý ju pripája k 1. vete.

Typ vedľajšej vety zistíme podľa toho, aký vetný člen z hlavnej vety vyjadruje. V školskej praxi to zisťujeme logickým pýtaním sa hlavnou vetou na obsah vedľajšej vety. Pripomíname, že otázka aj odpoveď musia byť logické, jasné, v otázke odporúčame používať všetky komponenty (slová):

Napr. *Včera večer mi povedal, že si ma vezme.*

Čo mi včera večer povedal? To mi povedal, že si ma vezme.

Vedľajšia veta vyjadruje predmet (Čo? To.), ide teda o v. v. predmetovú.

Podobne: *Lahol si do postele, ktorá voňala čistotou.*

Do akej postele si ľahol? Do takej postele, ktorá voňala čistotou (= do voňavej postele). V. v. vyjadruje vlastnosť, zastupuje prívlastok, ide teda o v. v. prívlastkovú.

Typy vedľajších viet:

Podmetová v. v.: vyjadruje podmet nadradenej vety. Hlavná veta preto nemá podmet, alebo ho má len naznačený zámenami *ten, tá, to, tí, tie*. Často je s ňou spojená zámenami **kto, čo**, niekedy všeobecnými podradňovacími spojkou **aby, že, keby, či** (dôležitá je významová stránka vety).

Kto sa bojí, nech nechodí do lesa. (Kto nech nechodí do lesa? Ten, kto sa bojí.)

Ten urobí skúšku, kto sa naučí. (Kto urobí skúšku? Ten, kto sa naučí.)

Prísudková v. v.: zastupuje sponovo-menný prísudok nadradenej vety, aj to nie celý, ale iba jeho mennú časť – slovesná (sponová) časť zostáva v nadradenej vete, prípadne chýba. V nadradenej vete býva aj odkazovací výraz, najčastejšie zámeno **taký** (niekedy aj alebo **ten**).

Jožo bol taký, že mu nebolo páru v celom okrese.

Boli sme takí, že sme sa vždy tešili aj z drobností.

Aká matka, taká Katka.

Vetnozkladová v. v.: zastupuje prísponovú časť zloženého vetného základu jednočlennej vety. V nadradenej vete zostáva iba sponová časť VZ.

Bolo mi (tak), akoby ma ofúklo. Bolo mi, akoby ma premočil dážď.

Predmetová v. v.: vyjadruje predmet nadradenej vety. Najčastejšie sa spája spojkami **že, aby** alebo zámenami **kto, čo, aký**.

Videl som, že už prišla domov. (Čo som videl? To, že už prišla domov.)

Počula som, čo hovorila. (Čo som počula? To, čo hovorila.)

Mama povedala, aby si sa vrátila včas. (Čo mama povedala? To, aby si sa vrátila včas.)

Nevedel, prečo meškal. (Čo nevedel? To, prečo meškal.)

Prívlastková v. v.: vyjadruje prívlastok k niektorému podstatnému menu nadradenej vety. Najčastejšie sa pripája výrazmi **ktorý, kto, čo aký, kde, ako, prečo** a stojí za podstatným menom, ktoré rozvíja:

Stretli sme pána, ktorý býva neďaleko. (Akého pána sme stretli?)

Boli sme na mieste, odkiaľ bolo vidieť na more. (Na akom mieste sme boli?)

Upozornenie: Nejde tu o príslovkovú vetu miestnu, ako sa môže zdať. Ak by sme sa spýtali otázkou Kde sme boli? Dozvedeli by sme sa, že na mieste, a teda nezapojili by sme sémantiku vedľajšej vety – pýtali by sme sa hlavnou vetou a aj by sme si odpovedali hlavnou vetou.)

Úloha:

Boli to časy, keď všetko fungovalo.

Pouvažujte, prečo tu nemôže byť v. v. príslovková časová veta.

Nepoznal príčiny, prečo sa takto rozhodli.

Pouvažujte, prečo tu nemôže byť v. v. príslovková príčinná veta.

Nie ste taký človek, ako sa zdáte.

Pouvažujte, prečo tu nemôže byť v. v. prísudková.

Príslovková v. v.: vyjadrujú príslovkové určenie (miesto, čas, príčinu... de facto vyjadreného prísudkom v nadradenej vete).

Podľa toho sa členia na:

miestna – (Kde?) pripájajú sa vzťažnými zámenami **kde, kade, kadiaľ, odkiaľ, pokiaľ...**, nikdy nie spojками:

Kade som chodil, všade so stretával svojich známych. Kde som stretával svojich známych?

Pôjdeme tam, kde budeš chcieť. Kam pôjdeme?

časová – (Kedy? Odkedy? Dokedy? Ako často?) pripájajú sa spojками **keď, kedykoľvek, ako, kým...**

Ako sa Mišo s Ferom približovali, Zuza ešte viac kričala. Kedy Zuza ešte viac kričala?

Pôjdem do obchodu, kým ona ešte bude spať. Kedy pôjdem do obchodu?

Psy budú bežať, pokým srna nepadne z nôh. Dokedy budú psy bežať?

príčinná – (Prečo? Pre akú príčinu?) pripájajú sa spojками **lebo, bo, dvojicami preto – lebo, zato – že** a pod.

Včera nespal dobre, pretože je chorľavý. Prečo včera nespal dobre?

Ani mi dnes neprišiel na oči, lebo som mu včera vynadala. Prečo mi dnes neprišiel na oči?

spôsobová – (Ako?) vyjadrujú spôsob, mieru, prirovnávanie, účinok:

Smial sa, ako keď sa hrbatí kotúlajú. Ako sa smial? Preľaknutý pútnik zalomil ruky, až si prsty polámal. Ako (do akej miery) pútnik zalomil ruky?

účelová – vyjadrujú účel, cieľ deja nadradenej vety. Odpovedajú na otázky *načo? za akým účelom? s akým cieľom?* Uvádzajú sa spojками **aby, žeby, že, čo by, nech...**:

Nato si treba nasadiť okuliare, aby ti nič neodfrklo do oka. Načo si treba nasadiť okuliare?

Potom odišiel do maštale, že dá kravám vodu. Načo odišiel do maštale?

Poslala ma do mesta, nech kúpim novú posteľ. Za akým účelom ma poslala do mesta?

podmienková – vyslovujú reálnu alebo ireálnu podmienku slovesného deja nadradenej vety (**ak, až, pokiaľ, ak – tak, ak – potom, tak – ak, keď – potom**):

Isto by prišla, keby nezabudla. Za akej podmienky by prišla?

Život je vtedy pekný, ak ho cítime ako dar. Za akej podmienky je život pekný?

Jestvujú aj ďalšie (menej časté) typy, o ktorých sa viac dozviete na syntaxi, napr. **prípustkové** vety, **účinkové** vety, **zreteľové** vety.

Čiarka pred ako, či

Z predchádzajúcich výkladov by ste si mali pamätať, že pri spojke ako píšeme čiarku iba vtedy, ak sa ňou pripája k hlavnej vete vedľajšia veta.

Nevedela ani to, ako napísala ten list.

(podrad. súvetie; 1. veta je hlavná, 2. vedľajšia; prísudky: nevedela, napísala)

Povedz nám, ako si sa mal.

(podrad. súvetie; 1. veta je hlavná, 2. vedľajšia; prísudky: povedz, mal si sa).

Vysvetlite písanie čiarky:

Bola taká, ako sme si ju pamätali.

Nevedela si spomenúť, ako spadla.

Slnko páli, stá tisíc uhlíkov by v ňom sálalo.

Ak zámeno ako uvádza aj jednočlennú vetu, píšeme pred ním čiarku.

Ani sa nespýtala, ako sa v takom prípade zachovať.

V jednoduchých vetách pred ako nepíšeme čiarku – najčastejšie je to v nevetných prirovnaniach

Štyri roky pracoval ako dobre zarábajúci úradník. (nie je to súvetie; 1 predikač. jadro : (on) pracoval)

Bol biely ako krieda. (nie je to súvetie; slovesno-menný prísudok: bol biely)

Bol dlhý stá (ako) vrbový prút. Bola šikovnía ako jej stará mať. (nie sú to súvetia)

Avšak pozor: Bola taká šikovnía, aká bola šikovnía jej stará mať. (tu už ide o súvetie, čiarku pred ako píšeme)

Podobne aj pred spojkou **či** píšeme čiarku len vtedy, keď pripája vedľajšiu vetu.

Nevedela ani to, či napísala ten list.

Povedz nám, či si napísal odpoveď.

Nespýtali sme sa, či aj obedoval.

V jednoduchých vetách čiarku pred či nepíšeme:

Tieto dokumenty pochádzajú z českých, nemeckých či maďarských štátnych archívov. Prišiel Mišo či len Fero?

Príklady:

Nikdy by nám nenapadlo, ako nepríjemne sa dokáže správať.

Bola veselá ako lesné žienky počas jánskeho slávenia.

Dozvedeli ste sa, či vás nakoniec aj vyžrebovali?

Ak ste smutná či nešťastná, nevešajte hlavu.

Či jablká, či hrozno, či hrušky – všetko ovocie zdraželo, ako sme to mohli predpokladať.

Aj keby ste pracovali ako maliar-natierač, museli by ste si tento kurz urobiť.

Pripomeňme si:

Vedľajšia veta najčastejšie zastupuje (vyjadruje) vetný člen z hlavnej vety. Takáto veta nemôže stáť osobitne. Čiarku pravidelne píšeme pred spojkami alebo spájacími výrazmi, ktorými sa pripája vedľajšia veta k hlavnej vete.

Zdôvodnite písanie čiarok v týchto súvetiach:

Nepustím vás, kým mi nezaspievate.

Nepovedz, že si zaspal.

Nepovedali ti ani to, prečo to napísali?

Opäť si nezistil, kedy prídu?

Prídem vtedy, keď sám budem chcieť.

Videli ste, kam to ukryli?

Odišla, ved' ste ju vyhnali.

Bol taký, že sa pozrieť naňho nedalo.

Skúsila im zavolať, ale nemala silu zdvihnúť slúchadlo.

Podišla bližšie, aj sa pousmiala.

Čiarka v zloženom súvetí

Zložené súvetia sa skladajú najmenej z troch viet (najmenej tri predikačné jadrá).

Povedali nám, že prídu, ale aj tak neprišli. (3 vety)

Aj tak si myslím, že nás dobehol, ved' odkiaľ mohol vedieť, že sa poznáme. (4 vety)

Na to, aby sme v zložených súvetiach správne určili, kam patrí čiarka a kam nie, je dôležité všímať si, aké vzťahy sú medzi jednotlivými vetami. To ste sa naučili v predchádzajúcej kapitole.

V zloženom súvetí medzi dvomi vedľajšími vetami, medzi ktorými je **zlučovací vzťah**, čiarku **nepíšeme**.

Povedali nám, aby sme sa obliekli a aby sme vyšli von.

1. veta je hlavná, 2. vedľajšia, 3. vedľajšia. Medzi vedľajšími veta je zlučovací vzťah (teda rovnocenný vzťah – spojka a), preto medzi nimi nepíšeme čiarku

Poslali za nami vyjednávača, ktorý poznal miestnu komunitu a ktorý poznal aj jazyk všetkých menšín, aby nás sprevádzal až k samému kráľovi.

1. veta je hlavná, 2. vedľajšia, 3. vedľajšia, 4. vedľajšia. Medzi 1. a 2. vedľajšou vetou je zlučovací vzťah (teda rovnocenný vzťah – spojka a), preto medzi nimi nepíšeme čiarku. Medzi 2. a 3. vedľajšou vetou je podradovací vzťah – 3. vedľajšia veta rozvíja 2. vedľajšiu vetu. Tento vzťah vyjadrujeme čiarkou.

Porov. vzťahy v súvetiach:

Kúpil som si nové auto, pretože to pôvodné už je staré a už ani nevyzerá dobre.

Nechcel som, aby si prišla a odišla z domu bez pozdravu.

Ak je však medzi dvoma vedľajšími vetami **iný ako zlučovací vzťah**, píšeme pred druhou vetou čiarku. Naznačuje sa tak postupné rozvíjanie a logická (významová) štruktúra súvetia.

Napr. *Kúpila som práve ten sveter, čo ma zaujal svojou farbou, a tá mi pripomínala sviežosť mojej mladosti.*

Vložená vedľajšia veta (príp. vložené rovnocenné vedľajšia vety) musí byť vždy ukončená čiarkou, ktorá vyjadruje „návrat“ do hlavnej vety.

Príklady – hlavná veta (alebo hlavné vety) je (sú) v týchto príkladoch vyznačená (vyznačené) podčiarknutím:

Tohtoročné leto, ktoré bolo veľmi horúce a ktoré príjemne hladilo naše telá, prilákalo k Stredozemnému moru desiatky národností.

Kúpili sme banány, ktoré však neboli úplne dozreté, a ostatné južné ovocie.

Nenechali sme si ujsť film, čo ste nám odporúčali, a pozreli sme si potom ešte jednu komédiu.

Povedala mi, aby som prišiel načas, ale nie dostatočne rázne.

Príklady – pouvažujte o vzťahoch v súvetiach, čím si odôvodníte použitie alebo nepoužitie čiarok:

Na farme chovali dobytok, ktorý získal viacero ocenení a ktorý si sem každoročne chodili obzerať aj ďalší farmári.

V tejto knihe nájdete slová, ktoré možno nepoznáte, a frazeologizmy, s ktorými ste sa zatiaľ ešte nestretli.

Potom ti poviem to, čo si chcel vedieť, a takisto aj to, čo si sa zdráhal počuť, aby si konečne pochopil, že ťa majú radi.

Potom ti poviem to, čo si chcel vedieť a čo si sa zdráhal počuť, aby si konečne pochopil, že ťa majú radi.

Medveďa, čo nás včera napadol a dnes ublížil chatárovi, prevezú do zoolologickej záhrady.

Pred týždňom som si kúpil akvárium, po ktorom som toľko túžil, a včera som doň už vypustil rybky.

Odišli domov, pretože sa báli, že medveď príde znova a už pred ním nestihnú ujsť.

14. Nepravé parataxy a hypotaxy

1. Nepravé prirad'ovacie súvetia (nepravé parataxy)

sú prirad'ovacími súvetiami len formálne. Medzi vetami je však **podrad'ovací** (determinačný) vzťah. Ide teda o nesúlads medzi formálnou a obsahovou stránkou viet (vety sa formálne spájajú prirad'ovacou spojku, vzťah medzi nimi je však podrad'ovací). Najčastejšie vyjadrujú príčinu, dôsledok alebo prípustku.

V takýchto prípadoch aj pred zlučovacou spojku píšeme čiarku, pretože spojkový výraz sa dá nahradiť inou podrad'ovacou spojku.

Čiarka pred **a to, a tak**

Preto čiarku píšeme pred spájacími výrazmi *a preto, a tak, a potom, a predsa, a to, a tým, a teda* vtedy, keď stoja na začiatku vety, ktorá je k predchádzajúcej vete v podradenom vzťahu (pomôcka: môžeme ich preto nahradiť podrad'ovacími spojkami alebo vzťažnými zámenami).

Príklady:

*Prišiel neskoro, **a tak (preto)** sa slušne ospravedlnil.*

*Zašli do obchodíka, **a ten (ktorý)** býval otvorený len zopár dní v týždni.*

*Cítil som veľký hlad, **a preto (preto)** som zjedol aj ten polosuchý chlieb.*

Poznámka: Čiarku píšeme aj v prípadoch, ak druhá veta prináša neočakávaný

dôsledok, napr. *Taká silná žena to bola, **a tak** rýchlo sa pominula.*

*Taký šikovný študent, **a** vyletí na morfológii.*

Upozornenie: Čiarku **nepíšeme** v takých prípadoch, keď formálna aj významová stránka nie sú v rozpore.

*Pôjdeme do Nitry **a potom** sa zastavíme aj v Bánovciach.*

(následnosť dejov = zlučovanie)

2. Nepravé podrad'ovacie súvetia (nepravé hypotaxy) sú len z formálneho hľadiska podrad'ovacie. Medzi vetami je však **prirad'ovací** vzťah (vzťah rovnocennosti).

Príklady:

*Potraviny zdraželi, **čo (a to)** sa už dva roky nestalo.*

*Z nálezov máme veľkú radosť, **teda (a)** budeme vo výskume pokračovať.*

*Egyptológii odišla študovať do Kartága, **aby (a)** tam urobila aj jedny z najväčších objavov.*

Ortografické cvičenia – diktáty

1.

Po stopách našich starých Vikingov sa v júni vydali ich siedmi priaznivci, aby doplávali ako ich predkovia až na severoamerický kontinent. Ako plavidlo im poslúžila dokonalá, verná napodobenina lode s ôsmimi veslami, ktorú pred dvoma desaťročiami našla archeologická expedícia v zaplavenej jaskyni niekde na švédsko-nórskom pomedzí. Dokonca aj oblečenie novodobých dobyvateľov bolo štýlové, v duchu vtedajších tradícií. Po dvadsaťtrihodinovej plavbe, počas ktorej sa pri veslách niekoľko rás vystriedali dva osemčlenné tímy, sa už-už expedícia doplavila do svojho cieľa, do Hebronu, no pre silnú, intenzívnu búrku museli čln zakotviť pri jednom z dvadsiatich siedmich opustených ostrovov. Hebron, kam loď napokon šťastne dorazila, sa stal siedmym mestom, ktoré svojím spôsobom dýchalo atmosférou víťazstva nad Atlantikom.

2.

Schýľovalo sa k večeru, keď jastraby tristosiedmi krúžili v prítmí ponad tmavými lesmi a nad dobre ukrytými ôsmimi sovými hniezdami. V priesmyku na zrazu zablýskalo. Na vysokej osike predou mnou potichu syčala vretenica rožkatá, ľudovo nazývaná zmija, a nezvyčajný psí štekot sa ozýval dodaleka do sychravého počasia. Elenkini bratia z blízkeho močiara začuli žabí škrekot. Elena svojich bratov upozornila: „V susednom chotári pred ôsmimi dňami sviňa divá vyrýla štyri ohyzdné jamy, nie že sa budete túlať v tmavom lese sami. (!)“ Elena vedela, že svine sa sťahujú bližšie k ľuďom, pretože výkyvy počasia aj na siedmy deň od začiatku jari boli naozaj veľké. Ved' aj divé husi sa uchýlili do teplejších lokalít a podchvíľou ich videli odpočívať na suchej holej stepi. Aj bystré čierno-žlté osy sa prebudili, prsršali odniekiaľ spoza vyhne a skynožili pozasychané zvyšky ovčieho syra, položené na starobylých misách ešte vari z rakúsko-uhorskej monarchie. Elenini dobromyseľní susedia sa rozprávali o akýchsi cudzích rybároch, ktorí však v tunajších horských bystrinách neulovili ani len jednu ryбку. Nečudo, ved' rybári musia poznať tie miesta, plytčiny, kde sa pod veľkými obmytými kameňmi ukrývajú plaché pstruhy.

3.

Naši prastarí rodičia si už pred štyristo-päťsto rokmi rozprávali príbeh o naivnom kráľovi, ktorý vyhнал svoju dcéru pre jej múdru odpoveď. Akýsi bohatý kráľ sa vraj obrátil na svoje tri dcéry s otázkou, či ho majú rady. Naozaj bol prekvapený, keď mu jedna z nich naradostene, s úsmevom na tvári odvetila: „Otecko môj milý, ja vás ľúbim ako soľ!“ Veru, kráľovi sa tento rozumný, múdry výrok nezdal, nuž sa urazil, a tak dcéru vyhнал z kráľovského dvora, ako by ani z jeho krvi nebola. Čoskoro však márnوترatní obyvatelia tejto pyšnej krajiny neďaleko od Polmesačného kráľovstva pocítili nebývalý nedostatok soli. Správy o hrôzostrašnej pohrome sa počas siedmich týždňov šírili ako na orlích krídlach, len kráľovi to nikto spočiatku neoznámil. Keď raz chystal hostinu, na ktorú pozval kráľov, cisárov aj ostatných vládcov, ba aj hostí zo siedmich okolitých mocnárstiev, zistil, že kuchári pripravili iba sladké jedlá: (-) osemcípce aj elipsovité marcipánové torty, talianske múčniky, ba aj grilážové rezy. Ctihodnej suite, samozrejme, pripravené jedlá nechutili, ne jeden hosť presladené pokrmy dokonca nie veľmi zdvorilo odmietol. Podaktorí dokonca vyleteli spoza stola ako supy a na siedmy deň pobúrení opustili hrad. Kráľ dal dcéru ihneď vyhľadať, zavola ju naspäť a odrazu sa z neho stal skromný a láskavý panovník, pomáhal svojim poddaným boríť sa s biedou. A dcéra, poznajúc hodnotu darov zeme, mu stála pevne po boku.

4.

Ospalý Bystrík v pyžame zízal cez oblok, vyzivoval, nabral si na misku minuloročný slivkový kompót. Zovšadiaľ sa ozýval hurhaj, hlasy a výkriky splývali do ruchu. Ľudia nezostali vo svojich príbytkoch, všetci išli k tomu zvláštnemu labyrintu, čo za pár minút utvorili živly v nebadanej doline, kývali na seba. Vietor už ôsmy deň oblizoval zem ako býk, zavyl do čriedy vlkov, zapískal ako valach, obloha hučala sťa mútny príval. Celý svet sa vtedy akoby skladal len z mohutného trýznivého ryku. Vo víre prachu sa kotúľali misy, víchor zo striech strhával škridlice, široké pásy zinkového a medeného plechu aj bridlicové obklady. Nepršalo, zato intenzívne sa blýskalo a schyľovalo sa k zlému. Smädné zmätené žriebä sa už akoby zo zvyku ôsmy raz skláňalo nad suchým plytkým korytom a pozeralo sa doň s očakávaním, ako keď pytač hľadá na zapýrenú dievčinu. Bystrík stihol z tejto tyranskej hystérie, ktorá nastala v Korytnickej doline, napochytre utiecť. Bystrým zrakom sa pozrel do hory, kde sa mihajú sivé veže a posvätné mohyly. Strýko so strynou mu z úkrytu ukázali, ako myšiak hôrny loví svoju naivnú a dôverčivú korisť – myši a veľký hmyz. Neďaleko od nás sa zmija ovíjala okolo kmeňa, zavše sa šmýkala smerom nadol. Keď sa

vtáča priblíži na meter-dva od nej, oči jej zablysnú a zlostne zasípí. To je pre vtáča neklamný znak, že sa stalo obeťou malej plaziacej sa pytliačky.

5.

Pred ôsmimi týždňami si uctili na martinskom cintoríne aj daktorých Štúrových priateľov spomedzi bernolákovcov. Nadránom (nad ránom) zobudil mojich ôsmich súrodencov kohút Rišo svojím vytrvalým zvučným kikiríkaním, ktorým nás, ako vždy, budil už okolo siedmej. Žiaci z považskobystrickej základnej školy spali počas školského výletu pod stanmi v malebnej malofatranskej prírode. Potoky v tomto pohorí sú známe krištáľovo čistou vodou.

Každý, kto čítal tento vyše päťstostranový román, vie, že za ním siahne ešte najmenej dva razy. Susedkini synovia vyleteli priam rysím skokom smerom k cieľu, no po pár metroch ich dostihli považskobystrickí bežci, ktorí napokon vyhrali krištáľovú vázu. Ľudia v našich končinách sú spoločensky založené bytosti, ktorých zvyky sa vykryštalizovali samy a ktorí sa primkli k našim tradíciám, väčšmi zrástli s naším národom a kráčajú v šľapajach jeho histórie. Pán Števkó, ako mladého pastiera Ilavčania nakrátko volali, prijal pozvanie a vďačne nasledoval gazdinú do chyže. Potichu jej povedal: „Veru, bude to zlé, ťažké pre všetkých Slovákov i Neslovákov.“

6.

Nezvyčajne čulý dopravno-stavebný ruch vládne v týchto dňoch na zelenej lúke v blízkosti koryta rieky Poprad pri Veľkej Lomnici. Staronový žilinský Váhostav, akciová spoločnosť, tu ôsmy mesiac buduje centrálnu čistiareň odpadových vôd pre celú popradskú oblasť a západnú časť Vysokých Tatier. Táto dôležitá, veľmi potrebná ekologická stavba s rozpočtovými nákladmi vyše pol miliardy korún by sa mala ukončiť v priebehu šiestich či ôsmich mesiacov. Väčšina opadových vôd z kanalizačných sietí obcí v Popradskom aj Spišskonovoveskom okrese doteraz odteká do vodných tokov bez čistenia. Napríklad obec Svit doteraz nemá čistiareň vôbec, priemyselné vody tu len neutralizujú, čo však vôbec nepostačuje na to, aby voda spĺňala prísne kvalitatívne podmienky stanovené komisiami Európskej únie aj slovenským ministerstvom životného prostredia. Pritom spotreba vody v Poprade, jednom z najmladších okresných miest, až päťnásobne prekračuje kapacitu čistiarne. Dynamická výstavba v lokalite Staré brehy umožní vyriešiť aj problémy okolitých obcí, ktoré, žiaľ, v minulosti nemali nikdy dostatok

financií na vybudovanie uceleného kanalizačného systému. Po niekoľkých mesiacoch sa na novú čistiareň pripojí aj Štrba a ďalšie obce z vysokotatranského regiónu, medzi nimi napríklad aj osada Tatranská Štrba.

7.

V deväťdesiatych rokoch predminulého storočia sa začala v severnej Kanade zlatá horúčka. Mnohí sa tam vybrali dobývať zlato. Jeho blyšťanie a túžba po bohatstve viacerých zlatokopov zaslepila natoľko, že predali celý majetok a sami od seba si vybrali takýto spôsob života. Akísi tridsiati ôsmi severoamerickí zlatokopi sami ryžovali zlato v plytčinách premývaním na hustých sitách. Svojimi jastrabími očami prezerali každé zrnko. Mnoho ráz ich zmýlil akýsi ligotavý predmet, ktorý sa mihol vo víre vody. A tá veru nebola vždy krištáľovo čistá, ako by možno dakto očakával. Podaktorí však boli naozaj úspešní – (;) podarilo sa im vyryžovať aj väčšie, asi dvojcentimetrové (2-centimetrové) kúsky rýdzeho zlata. Ktorýsi cudzí indiánsky zlatokop bol veľmi závistlivý. Mnohí hľadači si však vtedy neuvedomovali, že bohatstvom a peniazmi sa rýchlo skríví charakter, veď ani len netušili, že ligotajúce sa, blyškavé kamienky, ktoré vyryžujú z korýt plytkých bystrín, sú len zlatinky, maličké úlomky drahého kovu. Takzvané nugety, ktoré sú omnoho väčšie, sa vyskytujú väčšinou len v zlatonosných baniach. Napokon, práve na slovenskom území, resp. v stredoslovenskom regióne, sa vyťažila podstatná časť uhorského zlata. Aj preto sa do banskoštiavnického regiónu ponáhľali rakúsko-nemeckí kolonisti, ktorí sem priniesli vyspelú, kvalitnú banskú technológiu, a tá zvýšila produkciu zlata asi o dvesto-tristo percent za rok.

8.

Ľudia sa odnepamäti (od nepamäti) chránili pred chorobami, cyklickými nešťastiami či pred urieknutím rôznymi magickými praktikami alebo úkonmi. Naši starí rodičia nemali k dispozícii výdobytky dvadsiateho prvého storočia – (,) žiadne lasery, plastické operácie, injekcie s botulotoxínmi, (;) zato však hojne využívali byliny, ktorými chránili zdravie svojich blízkych. Dnes zber liečivých rastlín prežíva renesanciu. Poznávanie darov ligotavej prírody, blyštiacej sa rosy, plyšových lišajníkov, akoby splývajúcich a mnohými farbami hýriacich kvetov – (; alebo ,) to všetko môžeme nájsť v sýtozelenej letnej aj červenohnedej jesennej prírode. Fytoterapeutiká, ako sa občas aj nepresne byliny nazývajú, nerastú len na strednom Slovensku, teda napríklad v Štiavnických vrchoch či

v Slovenskom rudohorí, ako si to mnohí myslia, ale prakticky na celom slovenskom území, pravda, okrem vysokohorského, takzvaného kosodrevinového pásma. V Podunajskej nížine, v okolí obce Biely Potok, rastie vzácny pyskavec dvojlistý, ktorý sa používa pri liečbe hypertónie, teda vysokého tlaku. Lýdia Rysulová, Myjavčanka, ktorá sa ako zelinkárka preslávila aj v zahraničí, nám na bylinkárskom seminári v Smolenickej Novej Vsi o ňom povedala: „Jeho biotopom pôvodne boli aj malokarpatské úpätia, no agrotechnická a priemyselná činnosť človeka dala pyskavcu iba slabú, mizivú šancu.“

9.

Známa básnická zbierka *Môj pamätník*, ktorú Milan Rýdži napísal pre deti, no s obľubou ju čítajú aj podaktorí dospelí, patrí medzi tie knihy, ktoré je ťažko prečítať len jeden raz a doslova naraz, akoby na jeden dych. S podtitulom *Včera či dnes* vyšla v bratislavskom vydavateľstve Mladé letá roku 1998. Úvodnej básni, v ktorej sa prihovára čitateľovi, ba vedie s ním aj akýsi virtuálny dialóg, dáva priliehavý názov *Vy a my*. Básnik v nej sťa slovenský Homér používa mnohé netradičné symboly, metafory či metonymie. Jeho verše sa stávajú akoby živými, keď na témy hľadá očami dieťaťa, pohráva sa so slovami a obrazmi, s bežnými ľudskými citmi. Vydanie tejto knižky podporili finančným príspevkom Cyrilo-metodská spoločnosť, Spolok svätého Vojtecha a Farský úrad evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Trnave. Knižku v nevelkom, len asi päťstokusovom (500-kusovom) náklade vytlačili pred siedmimi dňami Severoslovenské tlačiarne, a. s. Vidí sa nám, že práve v severoslovenskom regióne sa Rýdzeho knižka najlepšie uchytila. Spomínaná zbierka získala Literárnu cenu Národnej banky Slovenska a ašpiruje aj na nejedno hodnotné, významné medzinárodné literárne ocenenie.

10.

Len čo sa osídlenie stabilizovalo, majetok, tovar, zariadenie, obydlia, ale aj pôda zvýšili status jednotlivca. Bohatstvo, moc sú však priveľkým lákadlom na to, aby sa len tak premárnili, a to bola príčina vzniku obáv vlastníkov majetku o dedičstvo. Starých Mezopotámčov, ale aj príslušníkov iných historických kultúr zaujímalo i to, ako možno svoj majetok rozšíriť, nielen zachovať pre dediča. Odpovede na podobné dopyty poskytovali tajomné chrámové obrady, ktoré by sa dnešným ľuďom zdali byť neuveriteľné, nepochopiteľné, ba až zvrátené. O Egypte vieme omnoho viac ako o iných civilizáciách, hoci sa nezachoval nijaký právnický či iný

dokument tohto charakteru. V hrobkách sa však našli rôzne maľby, zachovali sa aj príbehy o bohoch, bohyniach, takisto rôzne legendy o výčinoch daktorých bohov, a tie nám dovoľujú porozumieť predstavám starých Egypťanov. Krajina, ktorá ďakuje za svoj progres Nílu, bola počas dvadsiatich siedmich storočí centrom, kde sa každoročne míňali posli z rôznych krajín, prekvital tu obchod, ba aj veda, no ak ide o kultúrne etické a náboženské princípy, Egypt žil v podivuhodne izolovanom svete, neprevzal nič od svojich susedov, dokonca ani od podobne vyspelých civilizácií, napr. od Mezopotámie, Grécka či Rímskej ríše.

12.

Jožisko, osemročný sídliskový lucifer s napohľad nevinnými zelenomodrými očami, býval v našom obytnom bloku vari siedmy mesiac. Do nášho mesta sa prisťahoval v novembri pred ôsmimi rokmi spolu s rodičmi a ich známymi z dajakej skrytej, nebadanej obce v Trenčianskom okrese. Nie, Jožo nebol rýdzi cynik, ako by sa zdalo, bol len nenásytný výmyselník s orlím pohľadom a vskutku býčou energiou, hyperaktívny syn sudkyne a inžiniera. V skupinke siedmich šarvancov zo Sídliska Slovenského národného povstania sa zakrátko presadil ako ich líder či akýsi náčelník, ibaže rešpekt si nevydobil nasilu, lež svojou prirodzenou chlapčenskou autoritou. Keď nastúpil do Základnej školy v Bratislave-Rusovciach, spočiatku ho spolužiaci trýznili svojím brýzgavým zmyslom pre humor, čo nášmu Extrenčanovi Jozefovi Lysému nie veľmi vyhovovalo, keďže sami rodičia mu odjakživa hovorili, že sa nemá poddať svojvôli iných. Hovorievali mu: „Jožko, nezabúdaj na to, čo ti zvykla prízvukovať stryná Lívia, aby si sa nesprával ako rozprávkový rytieri. (!)“ A poviem vám, Jožo bol presne taký. Keď šiel s kamarátmi do bratislavskej zoologickej záhrady, nikdy neobišiel pavilón, kde bývali krokodíly americké a aligátory veľké. Sem-tam sa snažil cez železno-medené svetlohnedé mreže k nim prestrčiť zopár prstov, no to sa mu raz stalo takmer osudné – (;) krokodílí chrup však, našťastie, zanechal stopy iba v drevenej obrube starej ohrady.

13.

Za siedmimi horami a ôsmimi dolinami, kde sa rozprestierala malá, neveľká dolina, v ktorej svorne žili Slovania aj všetci Neslovania, chudobní i bohatí, vládol Sebastián Mojmir Chrabrý, kráľ všetkých dobrých ľudí. Podľa ktorejsi legendy priletel v istý krásny letný podvečer na Sebastiánov nedobytný hrad zlomyseľný drak Jensián. Sykavým rykom zasipel doďaleka, až sa komíny v celom mocnárstve triasli a ľudia zatvárali okná, ba dokonca

ukrývali sa do plytkých, nehlbokých pivníc. Vystrašená kráľovská rodina sa napochytre skryla do starobylej sýpky, kde mali svoje skrýše aj zvyčajne nenásytné krysy, myši a sysle. Neraz sa tu ukrývali aj dva-tri páriky výra skalného. Novina o dobytí hradu i krajiny sa rozšírila široko-d'aleko. Chýry o ohyzdnom drakovi sa na ôsmy deň dopyču aj siedmi rytieri, ktorí tryskom vyrazili do boja s pokrikom: „Naňho!“ Chrabří bojovníci z okolitých krajín osedlali štvornohých tátošov. Rytieri odetí do tyrkysovej zbroje dorazili do hlavného mesta Polmesačného kráľovstva, kde pyšný drak hystericky ryčal na vyľakaných obyvateľov. Rytieri zoskočili zo svojich štvornohých tátošov a vytasili krištáľovo čisté meče, ktoré svojím blyskotom oslepili draka. Naraz sa pri ňom zjavili tri veľké psy, ktoré oslepeného draka zahnali do priepasti. Od tých čias už Sebastiánovo kráľovstvo nijaký drak netyranizoval.

14.

Martinov strýko, mimochodom priateľ mojej kolegyne, kedysi vášnivý rybár, býva už tridsaťtri rokov v rázovitej slovenskej obci vzdialenej od Spišskej Novej Vsi asi päť či šesť kilometrov. Vidiecka oblasť v Hornádskej doline, ktorá patrí do historického Spiša, mu dávno prirástla k srdcu. Jeho zodraté chlapské ruky dávajú tušiť, že prešiel viacerými profesiami ako murár, lešenár aj omietkar. Veru, bolo veľa takých dní, keď sa mu po tvári rinuli kropaje potu. Teraz, už ako dôchodca, sa rád prechádza so svojim psom, vyžlou, po nábreží Hornádu, ktorý vždy navečer hýri pestrými modrozelenými farbami. Pred svojimi známymi sa zvykne pochváliť siedmimi vnúčatami, no zaiste má najradšej Martina, synovca, ktorého vychovával odvtedy, čo mu pred ôsmimi rokmi tragicky zahynuli obidvaja rodičia. Sirota Martin promoval na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v odbore interná medicína vo svojich dvadsiatich siedmich rokoch. Z času na čas, vždy však po dobrej večeri, sa Martin so strýkom usadia vo veľkej, priestrannej svetlohnedej obývačke a neraz aj v trojhodinovej diskusii spomínajú na časy, keď ešte obaja rybárčili. Neraz sa od koryta Hornádu vrátili celí premočení, keď sčista-jasna obrovské mraky zakryli sýtomodrú oblohu a trojhodinový dážď rozmočil všetky cesty. Sem-tam ich dokonca vystrašili aj túlavé psy. Nezriedka sa spolu vybrali aj na potulky po východnom Slovensku, ktoré priam oplýva nezvyčajnými krásami. Neobišli, pochopiteľne, ani Spišský hrad, ktorý má vo svojom patronáte UNESCO (Unesco). Martin o svojom strýkovi hovorí: „To nie je obyčajný strýko; (- alebo ,) je mojím otcom, ale aj dôverníkom, (- alebo ;) je to najrýdzejšia duša, akú poznám.“

15.

Ktorýsi z turistických sprievodcov nám povedal: „Viete, malokarpatská príroda je krásna, no rozsiahle dubovo-hrabové lesy už tri či štyri roky trýznia kolónie hmyzu. Lykožrúty obyčajné, nevelké, asi dva-tri centimetre dlhé chrobáky, nám poľahky zlikvidovali aj niekoľko novovysadených porastov.“ Sprievodca, ináč dvojnásobný víťaz skalolezeckých pretekov, zdatný alpinista, vedel, o čom hovorí, veď štyri zo siedmich plaveckomikulášskych strání miestami pripomínali skôr sivý mesačný povrch ako malebnú horu. Tento nevitáný, obávaný hmyz žije v plytkých ryhách, ktoré dokáže pomerne rýchlo vyhrýzť v lyku, a to čoskoro vysychá. Do boja s neodbytným hmyzom sa pustili technici z lesných závodov v okolitých obciach, no bezúspešne. Siedmi inžinieri z Poľnohospodárskeho družstva v Cerovej priviezli štyri cisterny päťpercentného chemického roztoku. Tri razy porasty hrabu a duba letného ošetrili dvojnásobným sulfidom, ale až ôsmy postrek bol naozaj úspešný. Zamestnankyne cerovského družstva nakoniec z dutých výčnelkov kmeňov vyrýpali uhynuté lykožrúty. Cyril Obryňa, agronóm s dvadsaťdvaročnými (22-ročnými) skúsenosťami v oblasti dendrológie a fytopatológie, vysvetľoval v krátkej inštrukcii svojim kolegyniam: „Každé ošetrovanie musíme zopakovať najmenej tri razy, ba aj viackrát, až potom vidieť skutočný účinok. Ak ho zrealizujeme počas vhodných klimatických podmienok, po siedmich rokoch sa už ani nedá zistiť, či v poraste šarapatil dajaký škodca alebo nie.“

16.

Stano Podkovič, statný chlapisko, tridsiatnik z istej hornonitrianskej dediny, vošiel do krčmy a polohlasne zasipel: „Svoje kone nepredám nikomu – ani Dolnovesteničanom, ani Hornovesteničanom, a to ani za sedemnásobnú cenu.“ Podkovič, samotár s rysím pohľadom, siedmy syn niekdajšieho statkára, dokonca ani nežil priamo v dedine. Trvalým domovom sa mu stala samota Miezgovský majer. Tu ho každé ráno prebúdza dobytčí ryk a erdžanie niekoľkostokilogramových huculských koní. Ej (,) veru, boli to krásne, pevne stavané chladnokrvné ťažné kone, ibaže s akýmsi záhadným, hoci nie chladným pohľadom. Nadchýnali nás, keď ťahali ťažké kmene hneď z Blažkovho grúňa, hneď z Jankovho vrška. Podkovič si uvedomoval, veľmi dobre si uvedomoval, že vedecko-technický pokrok, ktorý sa v dvadsiatych rokoch len tak-tak predieral aj do slovenských hôr, nevytlačí tieto štvornožce na perifériu. Predkovia ôsmich Podkovičových huculov dennodenne prevážali mnohotonové zásielky dreva úzkokoľajnou železničkou na trati Čierny Balog – Chvatimech. Podkovič sa

do týchto koní zahľadel, zavše sa s nimi aj zhováral, ba aj spával s nimi na slamníku v maštali. Povráva sa, že takýmto čudákom zostal odvtedy, čo istý gazda takmer zahlušil svojho koňa. Podkovič, vtedy ešte malý chlapec, pri dobitom zvierati prebdel sedem-osem nocí, počas ktorých ho napájal výdatným kobyľím mliekom. Zviera už stálo zoči-voči istej smrti, no rozľútostený bystrý chlapec ho napokon svojou starostlivosťou zachránil.

17.

„Mladosť-radost', staroba-choroba,“ nezriedka hovorievala moja stará mama. A často-prečasto ešte poznamenala: „Zdravie – najcennejšie bohatstvo,“ a to najmä vtedy, keď si zvykla večer líhať do postele a natierala si kolená hojivou bylinkovou masťou z repíka lekárskeho. Potom sa pomodlila, uložila svoju holúbkovobielu hlavu do dvoch-troch staromódnych, ale predsa voňavučkých tenkých pásikavých modro-bielych vankúšov z ľanového plátna. Ja – (,) pamätám si to úplne jasne – (,) som svoju plavožltú detskú hlávku položila na susedný menší jednofarebný ružovobiely podhlavniček po starom otcovi, ktorého si zobrala zákerná, ťažko liečiteľná choroba. Nuž, infekcii sa vtedy vyhol len málokto. Hoci ju ostrihomskí lekári opakovane liečili dva-tri razy, vždy nesprávnym spôsobom. Mojej červenolícej starej mame vtedy zostalo na krku šesť detí: traja synovia a tri dcéry, ktorých ledva-ledva vychovala, čo ako bystro sa obracala. V prvej republike nepoznali sociálne príspevky ani vdovské dôchodky, nuž pomáhala celá rodina, ako vedela. Milí chlapci, len čo podrástli, voľky-nevoľky museli ísť zarábať do neďalekého veľkostatku. Len najstarší synak z nášho herdovského rodu, Janko, žiaľ, ukrutne-preukrutne a istotne nechtiac ukončil svoj mladý život – padol pod červeno-bielo-zeleňou zástavou Rakúsko-Uhorska v prvej svetovej vojne. No a dievčatá, hoci sa raz-dva povydávali, neodišli z rodného domu, ony predsa len zostali nablízku, v tejto maličkovej dedinke v Považskobystrickom okrese. Ani moja mama nemala ľahký život, veď ihneď po tom, čo skončila základnú školu, musela nastúpiť do miestneho roľníckeho družstva, hoci vo svojich bledomodrých snoch sa videla niekde inde – (;) srdce ju ťahalo k divadlu. Škoda-preškoda, že jej literárno-dramatický talent prekryla a prekrížila prísna výchova jej 26-ročnej (dvadsaťšesťročnej) sestry.

18.

Nie, veru nie, (Nie veru, nie,) naozaj sme nevedeli, kto sú, kde sa práve nachádzajú, ba ani to, čo robia. Vedeli sme len to, čo sme počuli od iných, a to, že vždy zavčas rána, keď slnce ešte len začne oblizovať vysokú

horu, vyjdú po siedmich dňoch z učupenej chalupy, naberú si z potoka vodu, z jednej z ôsmich vyziabnutých plánok odtrhnú si zopár hrušiek, jablák, prípadne hneď zjari z malého kríka si naoberajú trocha červenožltých šípok, stratia sa v hustej hore, no vracajú sa väčšinou až podvečer. Oblečenie mali obyčajné, ničím nezaujalo pozornosť, hádam iba tým, že akoby v ňom splývali s týmto i pohostinným, i krutým krajom. Nuž, domorodci zvyčajne nemajú radi prišelcov, ľudí s biľagom záhadnosti, ktorí vždy bývajú zdrojom obáv, dohadov, pretože z tajomného sa šíri podvedomý strach. Pravdaže, všeličo sa nahovorilo, a to najmä vtedy, keď ich v pondelok videli v plytkých dolinkách pod Čiernym vrchom, v utorok na Machnáči, kam sa dá dostať po siahodlhom, asi dvojhodinovom výstupe. Nikomu neuniklo, že tieto indivíduá sa nikdy od seba nevzdialili, ba aj keď občas zišli do dediny, prišli spolu. Nešli do krčmy, ako by to očakávali zvedaví starci so zošúverenou kožou na tvári, s podliatymi očami a bezzubými ústami, ale zvyčajne zašli len do obchodíka s potravinami, a ten býval otvorený len občas, najčastejšie zo tri dni v týždni, keďže ľudia tu boli sebestační. A potom už o nich znova nik dva-tri týždne, ba neraz aj mesiac nechyroval. Boli to hľadači ideí. Z ich tváří zízalo len jedno: (-) tajomstvo blízkosti.

19.

Knieža Rastislav sa rozhodol pozvať dvoch byzantských bratov, aby na Veľkej Morave šíрили kresťanstvo v slovanskej reči. V krvi dvoch Solúňanov, ktorí do naddunajskej oblasti prišli v roku 863, pravdepodobne prúdilo aj čosi slovanské, hoci sami boli Gréci. Hneď na začiatku svojej niekoľkoročnej misie zaviedli do liturgie staroslovienčinu. Pravda, snaha cyrilo-metodskej misie zopár ráz narazila na silný odpor nemeckého duchovenstva, a tak Konštantín s Metodom museli svoje myšlienky mnoho ráz zoči-voči vysvetľovať rímskemu pápežovi či ďalším hodnostárom. So svojimi učeníkmi sa zaslúžili o rozvoj veľkomoravskej vzdelanosti, kultúry, literatúry a jazyka, ba postupne sa staroslovienčina stala akýmsi štvrtým svetovým jazykom. Lenže nemecké kňazstvo sa nečinne neprizeralo progresívnemu vývinu Slovanov nad Dunajom, preto intrigovalo a usilovalo sa získať nazad svoju niekdajšiu moc. Zlomili Svätopluka, našli si svojich spriaznencov aj v rímskej kúrii. Metod, vtedy už arcibiskup vysvätený Jánom Ôsmym, pomaly cítil svoj koniec. Stihol však vybrať svojho nástupcu. V Živote Metoda o tom čítame: „Koho čuješ, otče a učiteľ ctihodný, z učeníkov svojich, aby v učiteľstve tebe nástupcom bol?“ Dozvedáme sa, že Metod krátko pred smrťou poveril správou veľkomoravskej provincie Gorazda, muža učeného v latinských knihách, pravoverného. Ibaže tu sa začína jedna z najsmutnejších kapitol našich

predkov, pretože krajina sa po ôsmich desaťročiach rozvoja čoraz viac dostáva pod nátlak rímskeho pápeža, Nemcov, ba aj Uhrov.

20.

Áno, zima vo Vysokých Tatrách je naozaj krásna, ale prázdninový či dovolenkový pobyt v tomto pohorí môže byť aj nebezpečný. Pred siedmimi dňami sa o tom nakoniec presvedčili aj akísi ôsmi nedisciplinovaní turisti z Trenčína. Snehu na vysokotatranských štítoch vtedy veľa nebolo, ba kde-tu sa ukazovala aj namrznutá zelenožltá tráva. Lenže títo dovolenkári sa napriek silnej víchrici vybrali na jeden z najvyšších vrchov, na Slavkovský štít, ktorý je jedným z unikátov TANAP-u (Tanapu). Jeden z nich spadol do strmej rokliny, ďalší sa pošmykol na klzkej skale a vykĺbil si nohu. Cesta nazad bola nemožná, nad čiernymi skalami zlovestne krúžili orly aj sokoly. Profesionálnym záchranárom v náročnom teréne v dvetisíc štyristometrovej výške pomáhali vycvičené psy. Siedmim turistom napokon žičilo šťastie, pretože ich našli po dvojhodinovom výstupe na končiar. S tým ôsmym Trenčanom to však bolo horšie, dorazili k nemu až po neuveriteľných siedmich hodinách. Víkendoví návštevníci sa presvedčili, že ani Alpy, ani Tatry, ani nijaké iné hory nemožno podceňovať. Zranených ošetrili v jednom zo zdravotníckych zariadení v Štrbskom Plese. O úspešnej akcii povedal Jozef Mikuš, vysokotatranský záchranársky predák, redaktorovi Podtatranských novín: „Dôležité je rešpektovať pokyny tých, ktorí hory poznajú a ktorí potom často musia riskovať život, aby pomohli nezodpovedným návštevníkom našich veľhôr.“

21.

Na konci šestnásteho storočia zavládli na Slovensku a v ostatnej časti Uhorska nepokojné časy. Na obyvateľov doľahli útrapy takzvanej pätnásťročnej vojny proti tureckým dobyvateľom, cisárske i bočkajovské vojská pustošili slovenské obce a mestá. Na sklonku roku 1610 Čachtice zažili nezvyčajnú udalosť. Pod rúškom noci do dedinky na strednom Považí na siedmy deň zavítal aj so svojím sprievodom uhorský palatín, pretože sa dopyčul o sadistickom týraní dievčat, ktoré tu potajomky organizovala Alžbeta Bátoriová, čachtická grófka. O jej praktikách sa spočiatku nevedelo nič. Až keď siahla na dcéry iných šľachticov, začala sa v krajine hystéria, ktorá vyústila do palatínovej utajovanej návštevy čachtického panstva. Ruky, z ktorých si šľachtičná nestihla zmyť stopy po krvi, tlmený dievčenský nárek a dve-tri dokaličené telá jej poddaných pod jej nohami presvedčili kráľovského vyslanca o pravdivosti chýrov, ktoré prenikli na viedenský

dvor. Palatín Turzo, šokovaný tým, čo práve videl, zostal stáť ako prikovaný. Vzápätí po tridsiatich ôsmich nechal vraj psychopatickú Bátoričku odvieť do väzenia na Čachtický hrad, sám pritom začal vypočúvať svedkov. Zistilo sa, že následky supích grófkíných záľub treba hľadať v celej rakúsko-uhorskej zemi, veď napríklad len z hrobky Kostola sv. Agneše v Kameničnej vyniesli mŕtvolu stosedemdesiatich siedmich dievčat a mladých žien. Mnohonásobná vrahyňa vyhľadávala krvavé kúpele všade tam, kam sa pohla.

22.

Nedávny objav pozostatkov kostier dvoch jedincov Homo erectus, teda človeka vzpriameného, prinesie popri starších nálezoch neandertálcov a kromaňónskeho človeka dôležité informácie o vývine ľudského druhu. Zlatica Matáková, jedna z popredných slovenských archeologičiek a nestorka historickej antropológie, vo včerašom interview upozornila: „Tento nález je vskutku unikátny, a to zdôrazňujem, nielen v stredoeurópskom regióne, ale posúva horizont našich vedomostí aj o osídlení centrálnej časti Starého kontinentu.“ V súčasnosti sa obe kostry podrobujú stabilizačným procedúram v Štátnom antropologickom ústave v Štrbskom Plese a po dvoch-troch mesiacoch budú odtiaľ putovať do expertízneho centra daktorého zo slovenských múzeí. Z analýzy dvadsiatich ôsmich pomerne dobre zachovaných kostí sa dozvieme mnoho dôležitých údajov o veku, v ktorom človek zomrel, prípadne i to, či zomrel prirodzenou alebo násilnou smrťou, dozvieme sa jeho pohlavie, ba z kostí antropológovia, paleontológovia a lekári zistia, či strava praľudí bola pestrá, bohatá na minerály a vitamíny, ale aj to, aké choroby či neduhy ich kvárili. V katastrofi mestečka Trenčianska Teplá, konkrétne v lokalite Suchá dolina, kde sa pozostatky pred dvadsiatimi siedmimi našli, pokračujú dva pätnásťčlenné medzinárodné tímy pod vedením profesora Jána Nového, doktora vied, vo výskume, a teda nazdávame sa, že nasledujúce dni môžu priniesť ešte nejedno prekvapenie.

23.

V súčasnosti sa historici zhodujú v názore, že Slovania, vtedy ešte nie veľmi diferencované etnické spoločenstvo, odchádzali zo svojich pôvodných sídel v zakarpatskej pravlasti v 4. – 5. storočí. Až do 6. storočia postupovali hlbokými aj plytkými priesmykmi do karpatských dolín, kde natrafili na enklávy germánskeho obyvateľstva. Na území dolného Považia, Ponitria, ba aj Pohronia vznikol na prelome 8. a 9. storočia politický útvar nazývaný

Nitrianske kniežatstvo, ibaže neskôr boli oblasti napravo i naľavo od rieky Nitry pričlenené k formujúcemu sa veľkomoravskému mocnárstvu. Pravdupovediac, dnes je už ťažko hľadať dôvody roztržiek či azda aj vojenských akcií, ktoré narušili vzťahy medzi Mojzírom a Pribinom natoľko, že Mojmír si násilne podrobil vyspelý nitriansky región. Niekdajšie kniežatstvo svoju suverenitu nestratilo, a to ani po tom, čo starí Maďari začlenili toto územie do včasnostredovekého Uhorska; (-)naďalej zostalo relatívne samostatným politickým celkom – (,) údelom. Riadil ho správca, zväčša ten, kto mal prevziať uhorské kráľovské žezlo. Nuž, bol to vskutku logický počin, pretože, ako už roku 1933 poznamenal profesor Bujnák v zborníku venovanom histórii Veľkomoravskej ríše: (,) „Slováci svojou prácou bývali potrební Maďarom, ktorí ešte vždy bojovali.“ (.) Usádzajúce sa maďarské skupiny od slovanského obyvateľstva prevzali napríklad názvy daktorých zo siedmich dní v týždni, mnohé termíny, takisto aj progresívne prvky štátnej organizácie.

24.

Naša teta, zamestnankyňa štátnych železníc, ináč svojím charakterom vskutku zlatá duša, bola rýdza vidiečanka, veď bývala na horko-ťažko dostupných lazoch Svidníckeho okresu, kde nočnú spoločnosť ľuďom robili len soví piskot a zavýjanie vlkov. Kolorit dvestodvadsiatich ôsmich osád roztratených vo východoslovenskom regióne sa nezmenil, a to nepreháňam, zo dvadsať-tridsať rokov. Mestskému človeku sa istotne neraz vidí, že je to zabudnutý, nie veľmi progresívny kraj, kde niet bohviečo objaviť. A predsa sa nájdú aj takí, čo sa tu každoročne v tieni storočných smrekov skrývajú počas dlhých letných týždňov pred atmosférou rozhorúčených veľkomiest. Nečudo, veď žblnkot siedmich horských bystrín, vzdychanie kolísajúcich sa osík či tieň skalných previsov dokážu prekryť mnohé trýznivé myšlienky, ktoré sa neraz hmýria v ľudskom vnútri.

Nuž, privrite oči. Predstavte si, že sedíte na veľkom bielosivom kameni, nemom pamätníkovi druhohôr. Prýšti z neho príjemné teplo, o ktoré olúpila naoko studená skala ryšavé slnko a poryvy podvečerného vánku oblizujú rozhorúčenú pokožku. Neuvedomujúc si, že v hustnúcom šere sa topí dolina s celým okolím, rozhojda sa na tvári spokojný úsmev; (,) áno, presne taký, ako keď zablúdite pohľadom niekde veľmi-veľmi ďaleko, a pritom sa chtiac-nechtiac zabúdate vrátiť. A práve tento pocit dobrovoľnej, ba až bezbrannej prostoty, vari v každom človeku vzýva neopísateľnú harmóniu. Zároveň akiste tuší, že sa o ňu ešte s kýmsi – (,) hoci tajne, nenápadne – (,) delí.

25.

V stredoeurópskom geopriestore už siedmy rok pôsobí niekoľko záujmovo-odborových organizácií žurnalistov. Slovenskí novinári sa združujú v dvoch takýchto spolkoch, a to v Slovenskom syndikáte novinárov a v Združení slovenských novinárov. A práve tí novinári, ktorí sú členmi syndikátu (Syndikátu), sa predvčerom stretli v Bratislave na svojom sneme. Špecializovaný mesačník Fórum priniesol v desiatom tohtoročnom čísle o zjazde rozsiahly článok s názvom Šiesty (6.) snem SSN – ďalší stupeň k pluralizmu. Delegáti v Dome novinárov na Župnom námestí zvolili svojho nového predsedu. Proces hlasovania však nebol jednoduchý, oneskorili sa totiž delegáti z banskobystrického regiónu, ba aj z Trenčianskeho kraja. Prišli sčista-jasna, ako to už občas býva, až pred záverečným hlasovaním. Ján Braník, podpredseda SSN, znervóznel: „Po prvé idete neskoro a po druhé ste ohrozili uznášaniaschopnosť snemu. (!)“ Prísne dodal: „Zaujmite, prosím, svoje stanovisko k prerokúvanému programu.“ Aj si sadli, aj sa rozhliadli po miestnosti a podpredsedovi vysvetlili, prečo meškali. Voľbu predsedu už neohrozilo nič, aj nové stanovy schválili. Po akcii sa ubytovali v Kyjeve, v známom a vyhľadávanom hoteli, ktorý získal vari päť-šesť prestížnych vyznamenaní, napríklad Čestnú plaketu európskych hotelierov alebo Veľkú cenu slovenských ubytovacích zariadení. Stáli zákazníci ho familiárne volajú Kyj. Mytologický (a či historický?) Kyj vošiel do dejín ako zakladateľ ukrajinskej metropoly.

26.

Nájdenie siedmich hlaholských zlomkov historikom, františkánskym pátrom Vševladom Jozefom Gajdošom patrilo vskutku k dôležitým archívnym objavom v štyridsiatych rokoch minulého storočia. Nález historika je uložený v depozitoch Slovenskej národnej knižnice a predstavuje jej najstaršiu pamiatku. Žiaľ, ani po takmer siedmich desaťročiach ju nik kriticky nevydal. Gajdoš sa zaslúžil takisto o spísanie fondov svetoznámej knižnice v Oponickom kaštieli a Zajovskej bibliotéky v Uhrovci. Mimochodom, sedem týchto zlomkov omšovej knihy na bieložltom papieri nepochádza zo Slovenska, ale vznikli v ktoromsi chorvátskom kláštore, kde doteraz žijú tajomní mnísi, tzv. glagoláši. Pomenovaní boli podľa hlaholiky, písma používaného pred vyše tisícročím na území Veľkej Moravy. Gajdoš viac ráz križom-krážom prebrázdil celé Slovensko a o svojich objavoch napísal niekoľko vedecko-popularizačných štúdií. Neskôr ho však mocipáni uväznili. Spolu s ďalšími duchovnými pracoval v dvanásťhodinových (12-hodinových) zmenách vo viazarni, sviečkarni aj pekárni. Mnohokrát museli od svitu do mrku vo fúrikoch

prevážať štrkopiesok, a to až do úplného vysilenia. Ani slovom, ani gestom neprotestoval. Podobné „výchovné“ prostriedky sa dve-tri desaťročia používali v gulagoch na čiernomorskom pobreží. Za tristoročnými vysokými sivými väzenskými múrmi si trestanci vydávali akýsi občasník Zvesti, ba hrala tu aj väzenská kapela, v ktorej zo dva roky pôsobil dokonca aj potomok známeho uhorského rodu Náriovcov, takisto odsúdenec v tzv. politicky motivovaných procesoch.

27.

Pravda, aj sám Juro Jánošík, legendárny hrdina Slovákov, by sa čudoval, keby vedel, aké inšpirácie vniesol jeho život do slovenskej i neslovenskej literatúry. Tento terchovský rodák z malebného žilinského regiónu sa narodil roku 1688 Martinovi Jánošíkovi a Anne, rodenej Cesnekovej. Málokto vie, že Juro spočiatku pôsobil v kuruckej armáde Františka Druhého Rákociho, ba neskôr aj v cisárovej armáde ako strážca Bytčianskeho zámku. Tu sa spoznal s Uhorčíkom, väzneným zbojníckym kapitánom, od ktorého prevzal vedenie zbojníckej družiny na Kysuciach. Tá pôsobila na slovensko-moravsko-poľskom pomedzí, no sám Jánošík sa zdržiaval i doma, i v Klenovci u Uhorčíka, ibaže nie pod vlastným menom, lež ako Martin Mravec. Dvakrát ho chytili, dva razy utiekol, mučili ho, poprel obvinenie, že zabil človeka. Roku 1713 ho liptovskí zemanovia ako rebelanta odsúdili na trest smrti. Stáročiami zidealizovaná postava Jánošíka sa stala vdáčajným námetom aj pre slovesno-hudobné umenie a takzvaný jánošíkovský zbojnícky okruh našiel uplatnenie v ľudovej slovesnosti. Nájdeme ho v mnohých žánroch: (–) rozprávkach, povestiach, poverách, ale aj v zaklínaniach. Jurov legendami opradený život motivoval vznik siedmich literárno-dokumentárnych a umeleckých diel, nevyhla sa mu však ani paródia. Koniec koncov, istotne si spomeniete na dialóg Aničky a Uhorčíka z bizarnej hry Stanislava Štepku: „Načiaraj si ma, Jánošík, načiaraj!“ zvýskla Anička a Uhorčík, Jánošíkov kolega, Jura zahriakol: Nečiaraj, Ďuri, nič nečiaraj, veď vieš, že je žltáčka!“ Známi radošinci tu Jánošíka predstavili netypicky, a to ako osobitú postavu z ešte osobitejšieho sveta. Nuž, jánošíkovská tematika sa dokázala presadiť v každom umení. Dosvedčujú to aj viaceré hudobno-tanečné pásma SĽUK-u (Sľuku).

28.

Stredovek zaujme súčasníkov, akože ináč, tými najneobyčajnejšími legendami, ibaže sami dnes nevieme striktno určiť, čo z tých tajuplných rozprávání má svoj reálny základ (,) a čo zasa vzniklo len vo fantazijných

víziách ľudí. Jeden z tematických okruhov starej európskej slovesnosti vyplnili templári, tajomný rád, ktorého funkciou bolo ochraňovať sväté miesta v Palestíne. Reguly, teda akési stanovy a pravidlá rádu, boli prísne – (:) opierali sa o trojnásobný sľub čistoty, chudoby a poslušnosti. Templárski rytieri nosili biele rúcho, ktoré bolo zdobené veľkým červeným osemhrotým krížom, symbolom čistoty a utrpenia. Poľovať dokonca smeli len na levy. Na čele rádu stál veľmajster, volený bol spomedzi rytierov. V historickom Oriente mali päť provincií, na európskom kontinente dvanásť, ba svoje sídla mali aj na Slovensku, napríklad v Ilave a dakde v banskoštiavnickom regióne. Sem-tam sa zúčastňovali na takzvaných križiackych výpravách, no tie sa nie vždy končievali víťazne, osobitne nie v 13. storočí. Spoločenskú mienku neskôr vírili všakové chýry – podľa daktorých si ukrývali vo svojich nedobytných kláštoroch veľké poklady, a tie vraj pochádzali z lúpežných, koristníckych výprav; (,) ďalší ich obviňovali z organizovania pijanských a rozkošnických orgií, v ktorých trýznili svoje obeť; (,) podľa iných vzývali temné sily podsvetia, a tak verdikt pápeža a svetskej moci bol neúprosný – rád rozpustili a veľmajster aj so svojimi druhmi boli zaživa upálení na hranici po stodeväťdesiatich siedmich rokoch existencie rádu. Či boli obvinenia a rozsudky spravodlivé, dnes už s istotou nepovie nikto, ale politicko-ekonomický vplyv templárov bol natoľko veľký, že sa ich obával nielen rímsky pápež, ale dokonca aj svetskí oligarchovia.

29.

Po roku 1918 sa Československá republika formovala ako typický priemyselno-agrárny štát, no kým sa v Čechách zaoberali poľnohospodárskou výrobou viac ako dve osminy obyvateľov, na slovenskom území bolo poľnohospodárstvo živobytím pre 61 percent ľudí. A čo nebolo neobvyklé, Česi pokladali Slovensko za pôdohospodársku krajinu, a to v tom zmysle, že má byť obilnicou pre západnú časť štátu. Navyše, na jednom hektári naši roľníci nevyprodukovali toľko úrody ako ich českí kolegovia – agrovýroba u nás zaostávala oproti nim o tridsať až sedemdesiat rokov, ani sortiment výrobkov nebol taký pestrý. V súčasnosti naši zootecnici chovajú na veľkofarmách i v takzvaných malochovoch tri typy dobytky – (:) mliekový, mäsový a kombinovaný – (,) a to v závislosti od toho, na produkciu akého úžitku sú predurčené svojím genetickým fondom. Pôvodne veľmi rozšírený krátkorohý dobytok po siedmich-ôsmich desaťročiach vystriedali mnohé aj domáce, aj zahraničné plemená, napríklad český strakatý dobytok, červenostrakatý nížinný dobytok a ďalšie. Opavský nížinný dobytok, ôsmy najčastejšie chovaný typ dobytky v slovenských veľkochovoch, pochádza z Čiech. Pochopiteľne, vďaka

moderným metódam plemenitby dokážeme kombinovať a zošľachťovať pozitívne vlastnosti jednotlivých plemien. Napríklad v ministáde dvadsiatich siedmich kráv po siedmykrát hybridizáciou získali šesťnásť jedincov s vysokodedičnou vlastnosťou nadpriemernej tučnosti mlieka. Po siedmich-ôsmich rokoch opakovaného kríženia sa spomínané úžitkové vlastnosti v genotype zafixujú do takej miery, že ich bude možné využívať aj po desiatich, aj po dvadsiatich rokoch.

30.

Do klenotnice písomníctva musíme zaradiť aj majetkové listiny, ktoré vydávali uhorskí šľachtickí, nešľachtickí či cirkevní vlastníci najrozmanitejších majetkov v Preddunajsku aj v Zadunajsku. A isto-iste nie je náhodným, príležitostným zjavom, čo napokon dokumentujú aj stredoveké diplomatáre, že v stredoveku najmä majetkovoprávne listiny tvorili podstatnú časť všetkých písomností. V istom slovenskom diplomatári môžeme napríklad nájsť zakladaciu listinu benediktínskeho kláštora v Hronskom Svätom Beňadiku. Popri kláštore zasvätenom sv. Hypolitovi na Zobore pri Nitre to bol druhý najstarší kláštor na slovenskom území. Zo starého poškodeného žltého papiera sa dozvedáme, že ho založil Gejza Prvý, uhorský kráľ, niekdajší vojvoda Uhrov. Už v 11. storočí tu v kláštornej písárskej dielni, v takzvanom skriptóriu, pôsobili siedmi až desiaty pisári. Nuž, boli to azda práve hronskosvätobeňadickí mnísi, ktorí tu v 12. storočí spísali Nitriansky evanjeliár, najstaršiu zachovanú po latinsky písanú pamiatku na Slovensku. Ten druhý kláštor, týčiaci sa na úpätí nitrianskeho vrchu Zobor, vznikol omnoho skôr, dakedy v 9. storočí. Veru, tento staroslávny objekt sa dokonca v starých legendách spája s miestom skonu Svätopluka, pod rukami ktorého sa kryštalizovalo jadro voľakedajšieho, bývalého veľkomoravského mocnárstva, ba osobitne sa spája s účinkovaním mnohých Neslovanov, ktorí sa rozhodli na Zobore slúžiť Bohu. A práve tu, v siluetách rysujúcich sa sivých múrov, z ktorých dnes už len kde-tu vidno nebadané zvyšky a každoročne na nich zvyknú sídlieť sokoly, vznikla jedna z najstarších listín, (-) Zoborská listina. Žiaľ, už ani jastrabí zrak nám neumožní podrobne spoznať veľkolepé medzníky histórie kláštora, ktorý zanikol v 15. storočí, niekedy za vlády Mateja Prvého Korvína.

31.

Pravda, strigy a strigôňov dodnes poznáme z rozprávok, povier či moderných alebo modernizovaných slovesno-hudobných miniatúr, no

odjakživa viera v ich existenciu sa prekrývala s vierou v rôzne polodémonické bytosti. Ich zvýšená aktivita – (,) či už naoko pozitívna alebo skôr negatívna, škodlivá – (,) sa v minulosti zvykla predpokladať počas ôsmich dní: (–) na Katarínu, Ondreja, Barboru a počas ďalších dní, ktoré pôvodne súviseli s obradmi slovanských pohanov. Okrem všeobecne známych vlastností mali strigy daktoré schopnosti podobné upíriam – (:): napríklad sa verilo, že v hrobe sa ich telo ani na siedmy deň nerozložilo. Z územia severného Slovenska, presnejšie z obcí Lisková, Nižné Sliače a ďalších siedmich obcí na Považí, sa dochovali dokumenty zo 17. storočia o procesoch s bosorkami. Nuž, vtedajšej hystérii a ľubovôli inkvizície nachytrô podľahlo nemálo ľudí obvinených z bosoráctva, osobitne žien, ktoré boli aj v očiach svojich spoluobčanov nanajvyš podozrivé. A nepomohlo im nič – ani plakať, ani prosiť. Verdikt zvyčajne býval neobvykle nekompromisný – (:): neraz upálením, polámaním na kolese či v dôsledku iného týrania o život prišli aj matky mnohodetných rodín. Vyhľadávanie bosoriek bolo jednoduché, nikdy sa neuskutočňovalo dvakrát či tri razy – hľadači démonov vždy išli naisto. Údajné bosorky neraz prezradil napríklad soví piskot, prítomnosť mačky, žaby či inej divej alebo domácej zveri. Máloktovej žene, na ktorú nabrýzgali podobné výmysly, sa podarilo vyvrátiť podozrenie, a tak sa ich osud stal spečatený.

32.

Na medicínskom kongrese v Slovenskej Ľupči sa prezentovali ôsmi lekári a siedmi fyzioterapeuti polytematickými príspevkami, no sami zdôraznili, že vo svojich štúdiách analyzovali aktuálne výdobytky lekárskej vedy. Neboli to akísi vedátori, pomýlení felčiari, ale vskutku skúsení odborníci, čo potvrdila aj 4-hodinová diskusia. Tri razy sa dokonca strhla nezvyčajne prudká polemika. Milada Rysavá, jedna zo zamestnankýň Nemocnice s poliklinikou v Novom Meste nad Váhom, akoby symbolicky vystúpila v bielo-modrej sesterskej uniforme a zo dvakrát diskutujúcich upozornila, aby na ďalší, už ôsmy kongres organizátori pozvali aj správkyne Slovenskej lekárskej komory. Poznamenala: „Prípadné zlyhania v starostlivosti môžeme v súčasnosti pozitívne ovplyvniť alebo zlepšiť tak, že na úkor úbytku lekárskeho personálu zvýšime odbornú úroveň sestier.“ Veru, aj ďalší rečníci, väčšinou skúsení, v praxi ostrieľaní zdravotníci, podporili idey, ktoré majú viesť k urýchleniu liečby najrôznejších ochorení a k zmenšeniu počtu hospitalizácií, najmä tých dlhodobých. Tie neraz trvajú aj štyri-päť týždňov, čo slovenské nemocnice stojí naozaj veľa financií. Nuž, aj na slovenskoľupčianskom zjazde bolo vidieť, že nad našim zdravotníctvom visí veľa-preveľa otáznikov. A to aj napriek tomu, že lekári

sa so svojím personálom ako levy vrhajú do boja o záchranu ľudských životov. Títo novodobí rytieri často vynakladajú nadľudské úsilie, pričom sú za svoj výkon naozaj neprimerane honorovaní.

33.

Pohanskí Slovania vzývali prírodných bohov (,) a tí ovládali rôzne živly. Neuctievali rozličné zvery ako napríklad východné náboženstvá, ba dokonca nemali ani natoľko hierarchizované svoje uctievané božské bytosti ako kresťanská cirkev, no staroslovanské náboženské predstavy sú jedny z najzaujímavejších mytológií. Na piedestáli vždy stál Perún, boh hromu a blesku, akoby v úzadí a pod Perúnovým vplyvom vírili osudy starých pohanov ďalší bohovia a bohyne, napríklad Veles, Lada, Vesna či iní, ktorých moc sa sústreďovala na rôzne oblasti života prírody a živých bytostí. Prvý veľkomoravský zákonník a takisto včasnostredoveké nariadenia uhorských kráľov zakazovali vykonávať pohanské obrady. Napríklad v knihe Muránske a štítnické artikuly evanjelickej cirkvi čítame: „Zakazujú sa voľby turíčných kráľov, svätobjánske ohne a iné zvyky.“ Kresťanská cirkevná hierarchia po kristianizácii veľmi rýchlo zaviedla namiesto ochranných božstiev kultu svätých, takzvaných patrónov, turíčne sviatky nahradila svätodušnými, jarný slnovrat vystriedala Veľká noc atď. Starý slovansko-slovenský polyteizmus ešte prebýval na slovenskom vidieku tri-štyri storočia, a to najčastejšie v úplne odľahlých regiónoch, ba dokonca aj po ôsmich storočiach sa zachovali mnohé z týchto zvykov ako folklórne petrefakty až dodnes.

34.

Vyspelá rímska civilizácia pokladala všetky nerímske etniká za barbarov. Sami Rimania boli výborní, udatní bojovníci a viedli ich skúsení taktici. Azda aj preto ešte pred Kristovým narodením dobyli Apenínsky polostrov. Na dunajskej hranici svojej ríše vybudovali obrannú líniu, takzvaný Limes romanus. Tu, vo svojich hradiskách, legionári stavali akési pevnôstky obohnané mohutnými kamenno-tehlovými múrmi. Drevené stavby nestavali, vedeli totiž, že sú takisto ako malé pevnôstky s hlinenými valmi ľahko zničiteľné. Aj naľavo od Dunaja, napríklad v trenčianskom regióne, sa peloponézski bojovníci zdržiavali dlhší čas – svedčí o tom nápis na kamennom brale pod Trenčianskym hradom. Rimania kontrolovali v stredoeurópskom priestore všetky dôležité transmagistrály, dokonca aj známu Jantárovú cestu. Zakrátko sa Podunajsko stalo bojiskom dejín – o vládu nad týmto územím sa usilovali aj ďalšie kmene: (-) Heruli, Ostrogóti

a Longobardi. Vtom prichádza ďalšie etnikum, o ktorom stredná Európa ešte nechyrovala, Slovania. Zložité asimilačné procesy nakoniec urýchlili etnickú a antropologickú diferenciáciu slovanských kmeňov (,) a tá napokon vyústila do utvorenia teritoriálnych a politických inštitúcií, tzv. kniežatstiev, osobitne počas protiavarských povstaní.

35.

Ani sami hubári nevedia, aké nástrahy na nich číhajú, veď neraz zavítajú do hôr ako neskúsení víkendoví zberači, podľa ktorých sú jedlé tie hríby, čo príjemne voňajú. Lenže takíto amatéri len horko-ťažko dajú na rady skúsených hubárov, a tak obyčajne na omyly doplatia. Veru, aj po minulotýždňových dažďoch sa s hubármi v zlatomoravskom okolí akoby roztrhlo vrece. Spoliehali sa na to, že plytké, nehlboké dolinky pod niekoľkokilometrovým skalným masívom budú samý dubák. Naľavo aj napravo od Ružovej hory, kde spod zeme prýšti vápenato-horečnatý prameň, zvyčajne rastú rýdziky, suchohríby obyčajné, dubáky, ale sem-tam aj muchotrávky zelené. Hoci sa z muchotrávok vyrába syntetický liek na liečbu hyperglykémie, (- alebo ;) je to život ohrozujúci hríb. Veľa rás sa stane, že už po dvoch-troch hodinách od jej požitia človek pociťuje prudkú, intenzívnu bolesť v žalúdku. Poľahky sa môže stať, že ak rýchlo nevyhľadá lekársku pomoc, môže zomrieť - (, alebo ;) najmä ak ide o dieťa, starého alebo chorého človeka. Závisí od viacerých okolností, ako rýchlo sa podarí účinok toxínov v tele eliminovať, respektíve úplne odstrániť. Hoci muchotrávka, presnejšie muchotrávka zelená, je len jedna zo siedmich prudko jedovatých hríbov slovenských hôr, pravdou zostáva, že tieto hríby vždy zostanú dôležitou, ťažko nahraditeľnou súčasťou kulinárskych ingrediencií a mäsovo-zeleninových šalátov. Sestrini kolegovia, ktorí si ani po dvadsiatich piatich rokoch hubárskej záľuby nedovolia povedať, že poznajú všetky hríby, ochucujú dubákmi a kozákmi hádam všetky pokrmy.

36.

Trváca bylina cesnak medvedí, laikom známy skôr ako medvedica, patrí do čeľade ľaliovitých. Má trojhrannú stonku zakončenú nenápadným, zato mnohopočetným bielym okolíkom. Svojimi dvoma listami sa podobá na ďalšie typické byliny dubovo-bukových lesov, ibaže cesnak medvedí je nápadný svojím silným, prenikavým zápachom, pre ktorý sa mu vyhýbajú všetky lesné zvery. Hojne sa vyskytuje v nížinných porastoch na úpätiach Malých Karpát, Trnavskej pahorkatiny, v bielokarpatských lesoch a mnoho rás ju možno nájsť aj v nevelkých, no vlhkých stromových porastoch medzi

poľami. Bylinkári vedia, že ani koreň, ani listy nemožno sušiť – sušením stráca všetky účinné látky. Rastlina obsahuje veľa slizov, kyselinu askorbovú a sírne deriváty, preto ju lekári odporúčajú proti mnohým neduhom – (, alebo ;) má široké uplatnenie vo farmácii aj ľudovom liečiteľstve. Za čajovú lyžičku výťažku z nej sa odporúča užiť dva až trikrát za deň, ba neraz sa používa, pravda, v malých dávkach, aj na ochutenie rybích vývarov. V spojitosti s medvedicou sa tradujú aj mnohé povery, napríklad v starom receptári sa môžeme dočítať, že počas splnu pri kvitnutí cesnaku medveďom zvyknú viť lesné žienky, (-) víly, (-) vence pre svojich nápadníkov.

37.

Stredovekí rytci boli zruční majstri, umeleckí remeselníci, po ktorých dopyt neutíchal najmä na západoeurópskych šľachtických dvoroch, ale ani v strednej Európe. Zvyčajne vytvárali medirytiny s rôznou tematikou, najčastejšie však stvárňovali motívy hradov, obvykle nedobytných fortifikačných objektov, ktoré boli stavané na vysokánskych bralách. Súbor tridsiatich ôsmich medirytín hradu Tematín a Beckovského hradu vystavovali pred siedmimi dňami v Balneologickom múzeu v Piešťanoch v rámci cyklického podujatia Piešťanské kultúrne leto. Na vernisáž, kde okrem spomínaných skvostov zo 16. a 17. storočia vystavovali súbor medailí so siluetami najznámejších slovenských hradov a zbierku historických fotografií, prišli poprední regionálni umelci, historici a známi numizmatici. „Na fotografiách sme mohli vidieť prierez vývinom viacerých typov techník v zobrazovaní opevnených objektov,“ vysvetľoval nám Jozef Koli, umelecký fotograf. Dodal: „Tipujem, že chýr o tejto výstave príde široko-dáľe, pretože patrí medzi naozaj vzácne, ojedinelé podujatia.“ Na akcii sa svojimi prácami prezentovali aj umeleckí medailéri, a to nielen zo Slovenska, ale aj z troch alebo štyroch ďalších európskych štátov. Tí naši však svojím talentom nezaostávajú ani za svetovými tvorcami medailí. V kolekcii našich tvorcov sa zračil ich zmysel pre miniatúrnu prácu, dôslednosť či presnosť. Na tomto podujatí sa prezentovali už po siedmy raz a mnohé z ich výrobkov iba prednedávnom opustili priestory moderných dizajnerských dielní.

38.

Krokodíly a aligátory síce patria medzi obávané, nebezpečné živočíchy, no zároveň im už zopár desaťročí hrozí vyhuby, pretože človek, nenásytný lovec, zistil, že ich koža je vhodná na výrobu

exkluzívnych dekoratívnych predmetov. Niektorí domorodí šamani zasa veria tradícii, podľa ktorej má krokodíl chrup zázračné účinky, a tak ho používajú v ľudovej medicíne, mágii, ba dokonca aj ako afrodisiakum pri rôznych rituáloch. Areály výskytu krokodíla sa preto každoročne radikálne redukovali. Ochránari tvrdia, že keby Organizácia spojených národov nepristúpila k jeho systematickej ochrane, po siedmich-ôsmich rokoch by už bol tento štvornohý dravec zapísaný v Červenej listine ohrozených živočíšnych druhov. Tomu, kto je prichytený pri nepovolenom alebo neorganizovanom love alebo odchyte týchto zvierat, hrozí niekoľkoročný pobyt vo väznici a desaťtisícová pokuta, a tak pytliactvo je už, našťastie, pomaly na ústupe. V afrických národných parkoch, rezerváciách, dobrovoľníci aj tak naďalej strážia tie lokality, kde krokodílie samice zvyknú klásť vajcia. Z jedného hniezda tak môže vyliezt' až pätnásť krokodílích mláďat. Po krátkom čase tieto predátory už dávajú najavo silu svojich zubov, preto sa aj stretnutie s krokodílčatom obyčajne nemusí skončiť bez uhryznutia či poškriabania.

39.

Počas dlhých letných nocí sa mnohí ľudia zapozerajú na oblohu a ich oči po nej blúdia zľava doprava alebo sa sústreďia na jediný bod dovedy, kým ich pohľad neskríži takzvaná padajúca hviezda, (-) meteorit. Povery hovoria, že si vtedy treba rýchlo čosi želať. Málokomu sa to však podarí ešte počas letu úlomku hviezdy, pretože zvyčajne zhorí v stokilometrovej výške nad Zemou. Bezproblémovú orientáciu na jasnej oblohe zabezpečuje Veľký voz, a ten tvorí súčasť Veľkej medvedice. Najlepšie pozorovacie podmienky sú tam, kde nesvieti umelé osvetlenie, najlepšie dakde v lese na kopci. Stadiaľ vidno celú najbližšiu galaxiu, teda Mliečnu cestu, skoro ako na dlani. Nedávno sa na holých, neporastených juhovýchodných výbežkoch Považského Inovca neskoro popoludní, keď už Slnko zapadalo, rozložili dva tímy laických astronómov. Cieľ podobných expedícií je jasný – pokochať sa na tom, čo práve ponúka kozmická vitrína. Tento raz ôsmi astronómia chceli pozorovať cez teleskopický ďalekohľad, ktorý objekty v okulári približuje asi 1500 ráz, meteorický roj Malé Perzeidy, ktorý raz za štyri roky doslova bombarduje atmosférické vrstvy našej Modrej planéty. Vedeckovýskumné aktivity dánsko-nórskych bádateľov potvrdili, že zakrátko oblohu pokryla vrstva oblakov.

40.

Poctiví vidiecki vinári vždy najskôr vysírja ťažké dubové sudy a po naplnení ich neraz aj prikryjú listím a suchými bylinami, pretože veria, že okrem stabilnej teploty takáto prikryvka dodá zlatému moku aj čo-to zo svojich esencií a aromatických látok. Na Záhorí takto ešte pred siedmimi rokmi prikryvali aj sudy so slivkami, v ktorých sa fermentovala nezameniteľná pálenka. Na rieke Myjave je veľa zradných vyhĺbených zátok, ale aj brodov, prirodzených plytčín, cez ktoré dobytkári ženú z paše sýte býky naspäť na dvory pri svojich obydliach. Niektorým pomáhajú poľovnícke psy, vyžle, ktoré neodbytno do stáda prinavrátia každé zviera, čo sa občas zvykne stratiť v priesmykoch. Do tejto riečky sa vlieva množstvo malých, no v lete vysychajúcich bystrín, v ktorých ešte pred dvadsiatimi ôsmimi rokmi vraj žili vydry riečne. Na lysinách dobytka sa neraz usadia krdle komárov, a tak sa býčí ryk ozýva doďaleka, pretože trýznené zvieratá sa nedokážu ubrániť dotieravému, nepríjemnému hmyzu. Obvykle sme ich vídali, ako sa pasú pri napoly rozpadnutom Pavlíkovom mlyne s veľkou sýpkou, v ktorej sa usídlilo niekoľko kolónií myší. Pri rybníku zarastenom vysokým zelenohnedým trstím zvykli po výdatnej paši odpočívať, ba aj tieň tu bol postačujúci, preto sa tu býky aj kravy rady ukrývali. Navečer ich pastieri či gazdovia zohnali do maštali a ráno, keď sa po záhorských lúkach začal rozlievať zlatistý slnečný svit, už dobytok znova kráčal po siedmich západných malokarpatských svahoch.

41.

Kozmonauti odetí do bielo-červených kombinéz vzbudzujú zaslúžený rešpekt, veď nikto z týchto ľudí, ktorí prešli mnohomesačným náročným výcvikom, nevie, či sa z ďalšej expedície vráti. Vesmírna agentúra NASA oznámila, že výcvik amerických vesmírnych letcov každoročne odčerpáva zo štátneho rozpočtu Spojených štátov amerických stotri a pol miliardy dolárov, príprava ruských astronautov takisto nie je oveľa lacnejšia, za čo obrí vesmírny program Ruskej federácie nahlas kritizujú domáci obyvatelia. Hypermoderné gigantické komplexy vesmírnych stredísk poskytujú výcvik na supermoderných trenažéroch a sami ruskí inžinieri, zamestnanci kazaškého kozmodromu, tvrdia, že čoskoro ich budú znova modernizovať, aby zlepšili prípravu svojich letcov. Teoretickú časť a psychologicko-zdravotnícky výcvik absolvujú v planetáriách a výučbových centrách, kde im technicky vzdelaní inštruktori vysvetlili fyzikálne princípy kinetiky v kozme. Súčasne podstúpili náročné psychotesty, ktoré mali zistiť odolnosť letcov voči viacerým typom záťažových situácií. Tí, čo boli náchylní vpustiť stresory do svojho vedomia a svojich reakcií, museli výcvik zaraz opustiť – pre nich

let do vesmíru zostal len nesplneným snom. V neľudsky tvrdých, až psích podmienkach, ktoré sa môžu počas každého vesmírneho dobývania vyskytnúť, by totiž fyzicky alebo psychicky neodolné individua mohli kedykoľvek zlyhať, a tým poľahky ohroziť zmysel každej vesmírnej expedície.

42.

Či mi veríte, alebo mi neveríte, pred siedmimi rokmi v decembri sa v našom chotári usídlila črieda niekoľkých jeleňov hôrných. Nevieť presne, koľko ich bolo, ale ôsmi aktivisti miestneho poľovníckeho združenia v ligotajúcom sa, blyštavom snehu naisto identifikovali stopy siedmich jedincov – jedného samca a šiestich laní. Nečudo, veď v prípade akéhokoľvek nebezpečenstva sa môžu kdekoľvek bezpečne skryť na okrajoch Kremnických vrchov, skadiaľ iná zver len horko-ťažko dokáže nebadane ujsť. Potravu tu majú nadostač po celý rok, vystačila by aj pre ďalšie čriedy. Štatistiky však upozorňujú, že už siedmy rok dochádza k prirodzenému, no systematickému úbytku tejto zveri. „Nevieme, čo má vplyv na nezvyčajný pokles stavu jeleňa hôrneho v kremnickom regióne,“ informovala redaktora súkromnej televíznej stanice Tresk Martina Pyšteková, pracovníčka Štátneho veterinárneho ústavu v Starej Kremnici. Zamestnanci ústavu sú skúsení klinickí veterinári a experimentálni mikrobiológovia a hoci sa k problému postavili naozaj chlapsky, nezistili, prečo sa na mulcoch jeleňa vytvárajú lysiny. Pravdepodobne ich však spôsobujú imúnne baktérie alebo vírusy, vyskytujúce sa v rozrytej zemi a na byliach rastlín. Prvé expertízy, ktoré mali dokázať ich prítomnosť v dvadsiatich siedmich odlišných vzorkách, zlyhali. Druhý raz ich budú opakovať po ôsmich týždňoch, keď sa spod snehu budú dať vyhrabať ďalšie úlomky koreňov bylín.

43.

Starí kartografi zo 16. alebo 17. storočia nemali k dispozícii toľko technických vymožeností ako ich novodobí kolegovia, a tak staré mapy nedosahujú kvalitu tých dnešných. Na zvitkoch lisovaného papiera môžeme neraz identifikovať zle, nepresne zakreslené osady, čo zvyčajne vedie k omylom v orientácii v teréne. Po dvesto-tristo rokoch zaznamenalo kartografické zobrazovanie dynamický (,) až prudký vývin, čo sa prejavilo najmä v presnosti zobrazenia; kvalita máp sa mnohonásobne zvýšila. V súčasnosti sa mapy už dvadsiaty ôsmy rok systematicky pripravujú v dvoch inštitúciách: v Slovenskom úrade geodézie a kartografie

a ružomerskom Vojenskom kartografickom ústave, a. s. Väčšinou ide o polytematické diela – vydané boli edície vodohospodárskych, organizačno-technických a ďalších máp. Najpodrobnejšia je Základná mapa Slovenskej republiky. Radikálny rozvoj turizmu, najmä agroturizmu, si vyžiadal vznik ďalších tematických máp, preto dnes môžeme v špecializovaných kníhkupectvách kúpiť cykloturistické mapy s vyznačením jednotlivých cyklotrás, ich dĺžky v kilometroch a minútach, ale vznikajú aj špecializované mapy chránených území alebo rezervácií v mierke 1 : 5000. V siedmich od seba odlišných vydaniach máp slovenských štátnych prírodných rezervácií sú podrobne vyznačené všetky rybníky, vyschnuté korytá potokov či bystrín, bývalé mlyny, priesmyky, areály a lokality určené na chov chránenej zveri, najmä medveďa hnedého a rysa ostrovida.

44.

Po polhodinke nášho skrytého, nebadaného pozorovania sa ozvali z blízkych, od nás asi dvadsaťdva metrov vzdialených kríkov štyri srdcervúce výkriky. Po chvíli sme videli, ako z nich vychádza ryšáň Tino, starý lakomec a zarytý odporca starých zvykov. Aha, akiste bol zasa dcérinej susedke kradnúť chutné červenožlté ringloty, ibaže si nevšimol veľký, no zato pichľavý krík, a ten ho od nečestného, vidieckeho gazdu veľmi hodného činu zaraz odradil. Podchvíľou sa obzrel naľavo i napravo, ba aj dozadu, či ho niekto nevidí. Ha! Keby vedel, že sme ho odhalili, istotne by nás úctivo, mnohoslovne, s farizejským, vôbec nie previnilým úsmevom na perách pozýval na pohárik voľajakej minuloročnej vypálenej drúzgavice. My však nie sme hlúpi; (, alebo –) svojím naoko úprimným, srdečným pozvaním by nás len presvedčil o tom, že hlúpy je len sám a takým aj zostane po zvyšok svojej pozemskej púte. Napochytre a poľahky ako srna teda vykĺzol z krovia, (;) po červeno-hnedej pokožke mu stekali pramienky sýtočervenej krvi. Pomysleli sme si: No, vyzeráš, akoby ťa dodriapala svorka rysov alebo vlkodlakov; ej veru, len ty rýchlo utekaj ukryť sa domov, kde ťa už čaká žeňuška v červeno-bielej zástere, ktorou pripomína starú osiu kráľovnú – (;) veď aj tak svojím jazykom pichá vždy do toho najživšieho a narobí ním omnoho viac neplechy ako osy svojím žihadlom. Vtom, čuduj sa svete, stalo sa to, čo sme naozaj nečakali. Gazda sa zaraz obrátil a rezkým krokom sa pobral domov.

45.

Supermoderná družica Hypersat prednedávnom vyslala do istého juhoamerického kozmického centra niekoľko stovák fotografií Mesiaca a dve desiatky analýz ultrafialového spektra Zeme. Kým táto družica, produkt rusko-americkej kooperácie, zmizne z dohľadu výkonných radarových prístrojov, obehne okolo Zeme prinajmenej sedemnásttisíc ráz, čím až dvojnásobne predčí životnosť doterajších mobilných vesmírnych staníc. Pochopiteľne, po skončení studenej vojny, keď podobné technické výdobytky boli zneužívané na operatívno-výzvednú špionáž, súrili vývoj družíc najmä ambiciózne vedecké programy vesmírnych veľmocí, osobitne USA a Ruska. Ani francúzski konštruktéri nechceli riskovať, že zostanú pozadu, a tak ešte rýchlejšie ako ich anglickí kolegovia vyvinuli komplikované, no dômyselné diagnostické systémy na zistenie alebo preverenie chemickej štruktúry povrchu Mesiaca. Podľa narysovaných kriviek a grafov, ktoré Hypersat na Zem vyšle už po siedmich dňoch na orbite, odborníci rýchlo vypočítajú aj fyzikálne vlastnosti, navyše ich porovnajú s výsledkami starších analýz, veď k dispozícii majú aj desaťročné výsledky rozboru, ktorý na Mesiaci realizovala sonda Luna 3. V najväčšom mesačnom kráteri sonda vyhotovila unikátne, vskutku ojedinelé snímky, ibaže z doteraz neznámych príčin neboli zatiaľ publikované.

46.

Asi všetci egyptológovia sú zarytí optimisti, na ktorých je sympatické práve to, že sú ochotní nekompromisne a kedykoľvek pustiť sa do odhaľovania záhad starovekých civilizácií. Spravodajský servis Tlačovej agentúry Slovenskej republiky nedávno informoval o tom, že zmiešaný americko-africký tím vedcov z Texaskej univerzity a Káhirskeho múzea na hornom Níle v Údolí kráľov vytiahol spod zeme dvanásťmetrovú a triapoltonovú sochu Ramzesa Druhého (II.), prezývaného takisto Ramzes Veľký. Kamenná podobizeň egyptského aristokrata však nie je dokonalá – (,) prácu na nej musel neznámy sochár nevedno prečítať prerušiť. Ramzes začal vládnuť na rozsiahlych nížinách obklopujúcich Níl zľava aj sprava ako 24-ročný a staroegyptské hieroglyfy prezrádzajú, že jeho vládu neobišli ani vojenské konflikty. Hýrivé vzťahy so svojimi služobníkmi mu zabezpečili celý rad nástupcov – (;) mal vraj okolo stodesať detí. Na stolci faraóna ho napokon vystriedal jeho ôsmy potomok, a to až vtedy, keď zomrel siedmy Ramzesov syn, nádejný nový vládca. Ramzes miloval šperky a všakové blýskavé ozdoby z rýdzeho zlata. Starovekí módni návrhári nezlyhali ani vtedy, keď si ich vládca zmyslel vyhotoviť dlhú ryšavú bradu podobnú tej, ktorú podľa tradícií nosili siedmi egyptskí bohovia. Nuž, aj v biografii tohto panovníka sa ukrýva človek – (, alebo ;) človek závislý od svojich pudov.

47.

V súčasnej modernej medicínskej praxi rýchlo napreduje výskum kardiovaskulárnych ochorení. „To sú, stručne povedané, choroby,“ vysvetľoval internista docent Rysavý, doktor vied, „ktoré sa prejavujú napríklad arytmiou srdcovej činnosti, a tak bývajú označované za výdobytky civilizácie.“ Tento laureát Národnej ceny Slovenskej republiky už siedmy rok vedie jednu z kliník Štátnej vojenskej nemocnice v Turanoch nad Ondavou v stropkovskom regióne dakde v Prešovskom kraji. Ambulantní všeobecní lekári odporúčajú svojim pacientom odstrániť mnohoročné zlozvyky ako fajčenie, radia vymeniť stresy za pravidelné večerné dvojkilometrové prechádzky odľahlými ulicami. Ak už je zle-nedobre, o terapii uvažujú kardiochirurgovia, ba neraz sa pacient musí podrobiť náročnej, zvyčajne mnohohodinovej operácii a počas nej mu voperujú akýsi jedenapolcentimetrový pomocný aparát, kardiostimulátor. V rekonvalescencii si chorí počas siedmich týždňov zvykajú zvyšovať fyzickú záťaž srdca nenáročnou, avšak ustavičnou, systematickou fyzioterapiou. Sami kardiochirurgovia odporúčajú, aby sa na tanieri srdciarov vyskytli tieto pokrmy: rybí vývar, jedlá z obilnín a ryže, celozrnný chlieb a, pochopiteľne, ovocie a zelenina. Obísť treba pikantné špeciality, tučné bravčové mäso; (,) zato hydínové, najmä morčacie mäso je vhodné zaradiť do menu aj niekoľko ráz do týždňa. Opatrnosti obyčajne nie je popritom nazvyš ani v užívaní farmák, teda liekov. V prípade kolapsovej predtuchy alebo krízy srdcovej činnosti je možné naraz užiť nanajvyš dve tabletky nitroglycerínu, a to iba v najakútnejších prípadoch.

48.

Vedenie Korytnických kúpeľov, akciovej spoločnosti, zverejnilo inzerát, v ktorom oznámilo, že poskytne tri z dvadsiatich ôsmich kúpeľných ubytovní do celoročného prenájmu. Nečudo, veď každoročne klesá počet tých, čo sa liečia v tomto svetoznámom zariadení. Pred siedmimi rokmi tu v lete ubytovali tri stovky pacientov, v minulom roku ich však bolo pomenej, odoka asi dvestopäťdesiat. Profesor Lysý, generálny riaditeľ kúpeľov, je so svojím tímom spokojný: „U nás pracujú samí vychýrení špecialisti na viaceré typy ochorení,“ a jedným dychom dodal, že personál tvorí kolektív mladých sympatických ľudí. Prednedávnom geofyzici v Korytnici objavili nový výdatný sírnato-vápenatý prameň, a tak sa lekári nazdávajú, že sa radikálne zvýši popularita kúpeľov, ktoré pred dvesto-dvestopäťdesiatimi rokmi navštívil aj pruský vojvoda Karol, známy umenovedec. Na svojich ôsmich potulkách po slovenských krajoch navštívil nevelký včasnogotický,

zato naozaj majestátne sa týčiaci Kostol svätého Egídia, ktorý sa nachádza na Námestí Slovenského učeného tovarištva v Kalnej nad Hronom. Tento Prus sa niekoľko ráz túlal aj horným Ponitriím, ba zavše zavítal aj na Bojnický zámok, vtedajšie pálfiovské sídlo, o ktorom ktorísi historici napísali, že patrí medzi najkrajšie stredoeurópske zámky.

Literatúra:

HLADKÝ, J. - MACULÁK, J. – RENDÁR, Ľ. – VESELSKÁ, E. 2012. *Pravopisno-gramatická príručka s cvičebnicou*. 6. vydanie. Žilina-Trnava: Mozaika 2012. 176 s. ISBN 978-80-970786-1-7.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vydanie. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2013. 592 s. ISBN 978-80-224-1331-2.

Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk/>

Názov: **Problematické javy v slovenskej ortografii**

Autor: **doc. PhDr. Juraj Hladký, PhD.**

Technická spolupráca:

Mgr. Marek Vydra

PaedDr. Bc. Roman Vojtechovský, PhD.

Posudzovatelia:

doc. Mgr. Martin Diweg-Pukanec, PhD.

Mgr. Mária Kusá Moravčíková, PhD.

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2023

ISBN 978-80-568-0560-2